

*A kutyák
szerint a világ*

**JEROMOS,
A BARÁTOM
CSÁNYI VILMOS**

Opk'n

CSÁNYI VILMOS

JEROMOS, A BARÁTOM

A kutyák szerint a világ

Open Books

2021

Bevezető mentegetőzés

A *Kutyák szőrös gyerekek* című könyvemben megkíséreltem a kutyaelmét tudományos eszközökkel leírni. A *Segítség, kutyás lettem!* című könyvecske pedig könnyed formában – a tudományos vértzet súlya nélkül – tartalmaz olyan gondolatokat, megfigyeléseket, amelyek talán a hasznára lehetnek egy kutyagazdának. Most valami más következik. Már régen elhatároztam, hogy egyszer teljesen szubjektív módon mesélek majd egyetlen kutyáról, és arról, hogy a mindennapok történetein keresztül hogyan lehet egyetlen kutyaszemélyiséggel megismerkedni, azzal barátságot kötni, valamint a kapcsolatból hogyan lehet óvatos tudományos sejtéseket megfogalmazni a kutyaszemélyiség szerkezetéről működéséről anélkül, hogy azt várnám az olvasótól, hogy mindjárt bizonyítva is lássa az olvasottakat. A tudományos érdeklődésű olvasók most kerüljenek, nem a tudományról, hanem sokkal fontosabb dolgokról: Jeromosról és rólam lesz szó.

Jeromos a barátom.

A fenti sorokat tizenegy éve írtam. Jeromos két éve ment el, és tényleg a barátom volt, amíg élek, nem felejttem el. A könyv új kiadása az ő tiszteletére készült.

Nógrád, 2013

Csányi Vilmos

Jeromos megérkezik

Bukfenc egészen nyolcéves koráig egyetlen kutya volt nálunk, ennek minden előnyével és hátrányával, amikor az élet egy váratlan fordulattal Jeromost ajánlotta nekünk. Nem akarok én persze mindent az életre fogni, nekünk is volt ebben szerepünk. Különösen Évinek, akinek az állandó segítőkészsége már sok ember életét tette igen bonyolulttá, néha a miénket is. A dolog úgy kezdődött, egészen pontosan emlékszem rá, illetve rájuk, mert a dolgok a legritkábban kezdődnek csak úgy egyetlen szálon, hogy azután majd visszamenőleg mindent erre az egyetlen gyenge szárra lehessen kenni. Szóval, az egyik kezdet akkor történt, amikor nógrádi kertünkben időzván mindhárman, Éva, Bukfenc és én délutáni sétára indultunk, és séta közben egy autó lefékezett mellettünk, amelynek gazdája – kedves ismerősünk – üdvözölt, majd megkérdezte, hogy nem tudnánk-e valami kiadó kölyök pulit vagy pumit, mert ő és a felesége éppen egy ilyen kiskutyát szeretne. Éva természetesen tudott. Ő mindig tele van kiadó kutyákkal, némelyiket például Zsolti barátunknál helyezi el átmeneti szállásra, aki egy út menti fogadó rendkívül rokonszenves és elsőrangú pincére, mellesleg a kilökött kutyák gyámoltója. Most azonban nem Zsolti-féle kutyák jutottak Éva eszébe, hanem Janka, „aki” (a továbbiakban persze a macskakörmöket el fogom hagyni ilyenkor, megvan rá az okom) egy kertész barátunk kutyája, és mivel éppen néhány nappal előbb látogattuk meg, itt indult számunkra is rejtve a történet másik szála.

Tudtuk, hogy Janka vemhes, egy arra sétáló husky kannak fogadott átmeneti hűségét, de idős, elfoglalt gazdái már nem akarnak kutyakölykökkel bajlódni. Szóval, egy esetleg megmenthető – kirimánkodható – leendő kis korcsot ajánlott Éva ismerősünknek mint egy kitűnő, éppen most megszületni készülő, helyes kis pumit.

Az illető elégedett volt.

Én kevésbé, mert Janka gazdái még nem is sejtették, hogy Janka valamelyik kölykét hat hétig majd nevelniük kell. Hamarosan

megtudták, és Évi minden rábeszélőképességére szükség volt, hogy rávegye őket egy, legalább egy „kisfiú” megtartására. 1997. május 17-én megszületett, megtartották, nevelték, és mivel egyetlen kölyök volt, rendkívül gyorsan fejlődött. Éva természetesen látogatta is. A világ legaranyosabb, zsemleszínű kutyája, ugyan semmi pumi jellege nincsen, leginkább egy kicsi farkasra hasonlít, de nagyon kedves és érdeklődő.

– Nem okoz esetleg problémát, hogy ismerősünk egy pumit kért?

– Ugyan, egy keverék kutya mindig értelmesebb, egészségesebb, mint ezek a túltenyésztett, idegbeteg, érzékeny fajkutyák.

– Nem tudom, Janka gazdája mit szólna ehhez az elmfuttatáshoz, ha hallaná, csak amiatt aggódom, hogy a leendő gazda mit fog szólni a kis zabikutyához.

– Jó, jó, szólok neki.

És szólt, és mint rendesen, kedvességének, érveinek ismerősünk nem tudott ellenállni. Persze jó lesz az, ha csak félig pumi is.

Az ismerős persze családjának csak az egyik tagja, és korántsem biztos, hogy a döntéshez szükséges felhatalmazással is rendelkezett. Bár Évát ez a dolog nem különösebben érdekelte. Eljött a kölyök elhozatalának napja, amihez egy különleges kiskutyavackot is szerzett, hogy majd az autóban ne tudjon belőle kiugorni, de azért vezetés közben is lehessen simogatni, mert ugye az elválasztott kölykök néhány napig nagyon keseregnek, és állandóan babusgatni kell őket. Szóval, minden elő volt készítve, amikor – egészen pontosan kettő nappal az elhozatal előtt – üzent az ismerős. Sajnálja, de nekik fajtiszta pumi kell.

No, ez az állandó segítségi viszketegség megint gyümölcsözött, jönnek a bonyodalmak. Most kire sózzak rá egy hathetes kis korcsot?

Két nap alatt három áldozat is jelentkezett, önként. Meg vagyunk mentve! Fogok én két kutyával kínlódni? Egy fenét.

Az adott napon – szombat volt – Évi elment a korcsért. Hát ilyen zsemleszínű gyönyörűséget én még nem láttam. És milyen önálló, aktív, mint kiderült, az autóban sem nyivákolt, meg később se, ahogy az éppen elválasztott kiskutyák szoktak. Sőt a kertben azonnal önálló felfedezőútra indult. Csak ámultunk. Különösen Bukfenc, akinek persze nem akartuk az egész komplikált esetet minden apró

részletével elmesélni, hiszen két nap múlva amúgy is megszabadulunk ettől a kis gombóctól, ezért azt mondtuk neki, hogy ez az ő kiskutyája. Forgatta a fejét, hallgatta a magyarázatot, és azonnal birtokba is vette a kiskutyáját.

Szerintem egy ideje már gondolt arra, hogy ha nekünk van kutyánk, akkor miért ne lehetne egy neki is.

Szóval, az első nap nagyon jól telt el, a kiskutya – nevet majd a gazdája adjon neki – ott szaladgált az alsó kertünkben, a konyha és a vendégszoba környékén. Estefelé, amikor sötétedni kezdett furcsa, dühös kaffantásokat hallottam a vendégszobából, kiderült, hogy ez a kis valami egy törülköző sarkával a szájában próbál az ágyra felugrani, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy az eddig alomnak szolgáló törülközőt éjjelre egy kellemesebb, magaslati sarokba helyezze.

Nocsak.

Törülközőt, kiskutyát megragadtam és a távolabbi felső házban, ahol a hálósobáink vannak, helyeztem el, Éva ágya mellett (az ő ötlete volt az egész, akkor simogassa is majd egész éjjel). De nem volt semmiféle éjjeli nyavalygás, másnap kora reggel megint lementünk az alsó házba, ahol Bukfenc egészen jól elvult a kiskutyájával.

A következő este Éva visszament Pestre, de előtte el akart mindenkitől búcsúzni, mint rendesen, és keresni kezdte a kiskutyát, aki eltűnt. Se konyhában, se vendégszobában, se bokrok alján, sehol nem találtuk.

Biztosan felment aludni a helyére, mondta Évi, aki ezek szerint úgy gondolja, hogy ennek a kis dögnek már helye is van nálunk.

No, pont egy hathetes, kis újszülött fog neked felmenni a felső házba, ahol még csak egyszer aludt, ezt megnézném magamnak. Szóltam a széles körű etológiai ismereteken alapuló tudás bizonyosságával. És kerestük tovább.

Tudós ember is tévedhet. Ez a kis kurva, tényleg a felső házban volt. A törülközőjén feküdt ott, ahol az előző nap ágyasztunk neki, Éva szobájában. Érdekes, magától felment. Egy ilyen korú kiskutyának állandóan mellettünk kéne csámborognia, és legfeljebb a konyhában vagy a közeli vendégszobában nyomhatná el az álom. Különös.

Évi ujjongott. Mindig ujjong, ha kiderül, hogy a tudomány – azaz én – sem csalhatatlan. Évinek megvan a véleménye a tudományról. Végül elment, és én is a szobámba tértem. Egy óra múlva Évi telefonál, érdeklődve, hogy hogyan vagyunk – akinek két X-kromoszómája van, mint a hölgyeknek, annak folyamatosan kell tudnia, hogy szerettei hol vannak, mit csinálnak és éppen hogy vannak –, jól, mondtam. Amikor telefonálás közben megjelent ez a kis lógó fülű mazsola a törülközővel a szájában. Rám pillantott, majd kiválasztott az ágyam végén egy kellemes rést a fal és az ágy között, és igyekezett a nagy törülközőt a már ismert dühös kaffogások közepette oda betuszkolni.

Ez a bestia nálam akar aludni! – ébredtem rá a szörnyű felismerésre.

Évi elment, ezért vackát önállóan áthelyezte az én szobámba. Megáll az eszem! Hogy jön ilyesmihez egy hathetes valaki? Mi folyik itt?

Vannak pillanatszerű felismerések és gyors döntések. Az evolúció során ilyen előnyös képességeket szerzett az ember. Erre épül a modern társadalom. És csak az ökor következetes.

Évi még lógott a telefonon, így első kézből tudhatta meg, hogy sajnos, minden logikus, racionális megfontolás ellenére ezentúl nekünk két kutyánk lesz. Hiszen, ha egy már amúgy is van, nem jelent az már, akkora különbséget (nem a fenét!). Valamint, hogy mindenképpen össze kellene hasonlítani Bukfenc eddig ismert viselkedését egy ugyanolyan környezetben nevelt másik kutyáéval (ez a környezet persze éppen Bukfenc miatt egészen más lesz), és ez tulajdonképpen a munkám része, hiszen évek óta a kutyaelme szerkezetét vizsgáljuk a tanszéken, és én itthon is sokat dolgozom (otthon viszont valóban dolgoznom kellene, és nem kutyákkal játszani).

– Értem, persze, logikus. Tudtam én ezt előre, csak nem akartam mondani. Hogyan akarod hívni?

– Jeromos.

– Miért pont Jeromos?

– E pillanatban azt hiszem, hogy azért, mert úgy néz ki, mint egy Jeromos, de lehet, hogy később egyéb érveket is találok.

– Jó, nekem mindegy. Akkor most mondjam le annál a három ismerősnél? Biztos?

– Biztos.

Na, így kezdődött, és csak hetek múlva jutott eszembe, hogy Jack London *Beszélő kutya* című könyvének, gyermekkorom legkedvesebb olvasmányának főhőse volt Jeromos.

Bukfenc mint tolmács

Jeromos, a „beszélő kutya”. No, ez nemhogy nem beszél, de még arra sem figyel, ha mi mondunk valamit. Amúgy nagyon jól elvan. Állandóan Bukfenc körül sündörög, aki ezt meglehetősen utálja, de tűri szépen, csak az állandó fülrágásért haragszik meg néha, de hát olyan rágni való fülei vannak.

A jövevény az első napokban egyáltalán nem figyelt rám, csak a nevét hallotta meg nagy nehezen, és mivel a névtanítás ugye azzal jár, hogy hívjuk a nevéen, és ha jön, akkor apró jutalomfalatocskát kap, egy nap alatt megtanulta azt, hogy a Jeromos szó hallatán oda kell gurulni a jutalomért, ha éppen úgy gondolja, hogy most jutalmat akar kapni.

A kutyák egészen különleges helyet foglalnak el az ember által genetikai módszerekkel megszelídített, háziasított állatok között. A disznók, kecskék vagy, mondjuk, a baromfiak védelmet, táplálékot kapnak, és egészen addig, amíg a védelem és etetés számláit az ember be nem nyújtja nekik, tulajdonképpen élhetik a maguk természetes életét. Persze a legtöbbször be vannak zárva, de néhány ezeréves háziasítás után ez már nem sokat számít, mert akkor sem mennek világgá, ha, mondjuk, egy tanyán, szabadon tartják őket. A leglényegesebb változás tehát az, hogy kiveszett belőlük az embertől való félelem, valamint az, hogy békésen tűrik az ember terelését, fogdosását. Szelídek.

Egészen más a helyzet a kutyával. A kutyák is szelídek persze – általában –, de őket nagyon sokféle szolgálatra használjuk, és bár egy láncra kötött, szerencsétlen házőrző sorsa nem sokban különbözik egy disznóétól – legfeljebb a tor marad el, legalábbis a világnak ezen a táján –, a többi kutyának nagyon sok a dolga. Százféle különleges feladatot láthatnak el a kutyák, és ilyenkor a szelídség mellett, a legfontosabb az, hogy az emberrel, a gazdával állandó kommunikációs kapcsolatban legyenek. A kutya olyan háziállat, amely együtt él az emberrel, és mindennapi élete során

nem azt várják tőle, hogy kövér legyen, tojást tojjon vagy sok szőrt növelessen, hanem mindig valamiféle értelmes viselkedést. No, persze nem a kutya, hanem az ember szempontjai szerint. A kutyának valamiképpen meg kell értenie, mit kívánnak tőle, mit szabad, mit nem s mit kell. A saját természetes dolgai csak ezután következhetnek.

A kutyagazdák állandóan *beszélnek* a kutyáikhoz, és teljesen természetesnek veszik, ha azok időnként úgy reagálnak, mintha meg is értenék ezt a beszédet, pedig ez egyáltalán nem ilyen magától értetődő.

Mindent megértenek?

Csak szavakat?

Nem is a beszédre figyelnek, hanem csak a hangok érzelmi töltetére?

Vagy még arra sem, hanem a beszédet kísérő mozdulatokra, apró öntudatlan jelekre, amelyek egy-egy határozott utasítást kísérnek?

Ezek a gondolatok jártak a fejemben, miközben a hathetes kis Jeromost figyeltem, hogy hogyan illeszkedik be új környezetében. Egy családban, amelynek tagjai egy nagy kertes házban laknak nyáron, sokféle izgalmas dolog történik. A családtagok egymással is beszélnek, járkálnak, tesznek-vesznek, és néha ebből a kutyák számára is fontos dolgok következnek. Nyakörvet, pórázt vesznek elő, és sétálni mennek a kutyával, de lehet, hogy csak leugranak a boltba, és a kutyákat eléggé el nem ítéhető módon otthon hagyják. Azután mindenféle finom ennivalókat rámolnak ide-oda, polcra, jégszekrénybe, asztalra, kutyatányérba. Időnként hívják a kutyákat, és vagy valamilyen kellemes dolog következik, simogatás, egy finom falat, séta, vagy éppen ellenkezőleg, valamiért megszidják őket. Nagyon bonyolult dolgok ezek. Lehet, hogy idegenek jönnek csak egy-két percre, de lehet, hogy egy egész napra. Ezek némelyike szereti a kutyákat, de van, amelyik fél tőlük, és ilyenkor a kutyáknak is „viselkedniük kell”, rájuk szólnak, ha ugatnak, ha ugrálnak, de esetleg akkor is, ha csak eloldalognak, mert utálják, hogy az öreg, hangos nagynéni pont rajtuk akarja kiélni sok évtizede visszatartott kutyaszeretetét. Szóval, nagyon komplikált az embernél családtagnak lenni. Ráadásul, bár a kert jól láthatóan el van kerítve másoktól, szomszédoktól, de minden áthallatszik, és ezért ezekre

szintén állandóan figyelni kell. Mert nekik is vannak kutyáik, gyerekeik és vendégeik is, a rengeteg nagynénit nem is említve, és ezekkel is számtalan, izgalmas, jól hallható, esetleg szimatolható dolog történik, és nagyon fontos tudni, hogy az ember, illetve a kutya szomszédai mit csinálnak. Hátha be akarnak hatolni a területünkre, vagy éppen őket támadták meg idegenek, és a segítségükre kell sietni. Bármilyen is történik, a kutya legyen jól informált.

Engem nagyon érdekelt, hogy Jeromos a maga rövid kis előéletével hogyan fog a bonyolult viszonyokba beilleszkedni, milyen gyorsan és milyen sorrendben tanulja majd meg a feltétlenül szükséges dolgokat. És miért tanul? A jutalmakért vagy az esetleges kisebb, büntető legyintésekért?

Az ugye már az eddigiekből is kiderült, hogy Jeromos szokatlanul önálló jószág. Nem nyavalygott az elválasztáskor, simán elfogadta a család tagjait, és bizonyos dolgokat elsőre megtanult, vagy esetleg már tanulás nélkül is tudott, megérezett. Természetes volt számára, hogy ott alszik, ahol a többiek, és minden este ugyanott. Az igazán szokatlan az volt, amikor kiderült, hogy a hálójel, a vacok az a családtagokhoz van inkább kötve, és azok időnként továbbállnak. Jeromos azonnal alkalmazkodott ehhez az elrendezéshez. Világért se akarom a cicák kedvelőit megsérteni, de ugye a néphit azt tartja, hogy a macska a házhoz ragaszkodik a leginkább. A kutyák sokkal szociálisabbak, az emberhez kötődnek. Később, amikor Jeromos már idősebb volt, és kirándultunk vele, gyakran előfordult, hogy amikor a család rövid időre letelepedett, pihenni vagy enni, Jeromos azonnal területvédő beosztást osztott magára, és időnként körbejárta pihenőhelyünket, gondosan fűelve, hogy nem jő-e valaki vagy valami, ami ideiglenes szállásunkat veszélyezteti. Egyébként Bukfenc ugyanígy vigyázott ránk.

Azt vártam, hogy mivel még kicsi és tapasztalatlan, nagy figyelemmel fogja hallgatni, ha beszélünk hozzá, és a beszédből meg a beszéd esetleges kellemes vagy kellemetlen következményeiből fogja megtanulni vagy valamiképpen megérteni a szavak és a cselekedetek kapcsolatát.

Nem így történt. Jeromos több mint egy hétig ránk se hederített, ha hozzá vagy hozzájuk beszéltünk, viszont már 1-2 nap múlva az emberi beszéd elhangzása közben megállt és nagy figyelemmel

kísérte: Bukfencet. Máshol már részletesen megírtam, hogy Bukfenc milyen értelmes kutya, és azt is, hogy a vele kapcsolatos akciókról szóló beszédet nagyon magas szinten megérti. Tehát, ha, mondjuk, a kert közepén azt mondtam Bukfencnek, hogy gyere, menjünk Zsuzsikához, akkor azonnal ugrott és szaladt előre a kertkapuhoz, ha viszont azt mondtam, hogy na, megyünk sétálni, Évi is jön, akkor is izgatott lett, de nem szaladt előre, hanem megvárta, amíg imádott Évije is előkészülődött valahonnan, és csak akkor és szigorúan csak utána indult el. Szegény Jeromos az izgalmas kalandok választékának rejtelméről mit sem tudott, de feszülten figyelte Bukfencet, és amikor az a kapu felé rohant, akkor ő is, ha előbb még várni kellett, akkor együtt várakoztak. Ez eleinte nagyon egyszerű dolognak látszott. Nem tesz egyebet, utánozza Bukfencet. Néhány nap múlva azonban jelentős előrehaladást tett kutyaetológiában, nem tudok jobb nevet adni tehetségének, és Bukfenc egészen apró mozdulataiból is meg tudta ítélni, hogy mi fog történni. Mi Bukfenchez beszéltünk, Jeromos Bukfencre figyelt, értelmezte a látottakat, és igyekezett lehetőleg még előbb ott lenni a tett színhelyén. Barátaink ebben az időben többször látták ezt a szituációt, és egyikük, ha jól emlékszem, Tamás, ki is jelentette, hogy ez egészen egyszerű, Bukfenc testbeszéddel „tolmácsol”. Én sem tudnám jobban elnevezni, ami történt.

Persze ez a tolmácsolás sem egyszerű dolog, még egy magasrendű elmének sem. Ahhoz, hogy valaki a tolmácsra figyeljen, fel kell fognia, hogy az most tolmácsol, hogy érdemes rá figyelni! Azzal is tisztában kell lennie, hogy az a valaki, akit nem ért, akinek a tolmácsolása történik, éppen valami olyat mond, mutat, ami fontos a számára, bár ő nem érti, de el tudja képzelni, hogy valami érdekes dologról van szó, ezért csak a tolmácsra kell koncentrálni, és minden érthető lesz. Ugyanez történik akkor, ha embereknek ember tolmácsol. Akik meg akarják érteni, miről is van szó, nem a beszélőre, hanem a tolmácsra koncentrálnak, és az apró, önkéntelen mozdulataiból gyakran már előre kitalálják, mit is fog mondani. „Szóval, azt mondja, hogy arra, a nagy épület irányába kell menni, és ott elfordulni balra...”, mondja a tolmács és öntudatlanul már előre mutatja is az irányt, jelzi az elfordulást.

Vagy két hétig élveztük Bukfenc tolmácsolását és jókat nevettünk, ha nagy ritkán Jeromos félreértette. Ilyenkor tudniillik bosszankodott, hangos kölyökkutya-ugatással méltatlankodott... „hiszen azt mondtad, hogy azt mondta...”

A két hét gyorsan eltelt, és Jeromos egyre jobban kiismerte magát a lehetőségekben, no meg – és ez nagyon fontos – elkezdett átállni a tolmácsról a beszélőre. A lényegesebb dolgokat már közvetlenül megértette. Annak idején Bukfenc sokkal lassabban tanulta meg a beszédünket értelmezni. Jeromos időnként elképesztett azzal, hogy milyen gyorsan megérti a vele kapcsolatos beszédet. Persze nemcsak elkezdte értelmezni a mi beszédünket, hanem ő maga is „beszért”, a Jeromos-naplóban az áll, hogy ha sétálni megyünk és elfárad, akkor elém áll és „kotkodácsol”. Sajnos kotkodácsol, nem akarok egyetlen kutya büszkeségébe se beletaposni, de nem ugatott, morgott, hanem olyan hangokat hallatott, amiket a legnagyobb jóindulattal is csak egy egészen fiatal tyúk kotkodácsolásához lehetett hasonlítani. Érdekes volt, hogy nem élt vissza azzal, hogy egy darabig cipelem. Tényleg csak akkor kérte ezt, ha már jól láthatóan elfáradt, igazából jobban szeretett a saját lábán járni. (Persze csak azért, mert gyalog mindenféle disznóságot lehetett elkövetni, például izgalmas csontokat felszedni és tiltott helyeken szaglászni).

Persze nemcsak a beszédet kezdte megérteni gyorsan, hanem sok egyéb mást is. Azt például, hogy ki tartozik a mi családukhöz, hogy kik azok a kedves emberek, akiket szintén lehet szeretni, de igazából nem hozzánk tartoznak. Itt voltak például nógrádi barátaink, Zsuzsika és Bandi, akik persze imádták a guruló kis szörgombócot, és nagyon hamar jó viszonyba keveredtek vele. Kertkapujuk egész nap sarokig tárva, ha véletlenül valamelyik kutyánk arra járna, be tudjanak jönni. Jeromos gyakran járt arra – véletlenül –, és ha szerét ejthette, ilyenkor valamilyen használható tárgyat is összeszedett és hazahozott. Bandi sapkáját, Zsuzsika kerti kesztyűjét, csupa finom, használható, rágható holmit. Azt elsőre megtanulta, hogy ezek ugyan kedves emberek, de valamiért ragaszkodnak a holmijukhoz. Úgyhogy ravasz kiskutyaésszel kitalálta, hogy ha valamilyen értékes darabnak a birtokába jut, akkor nem célszerű a lakás bejárata előtt, a kertkapuhoz vezető úton hazajönni, mert ilyenkor észreveszik, és

elveszik a hasznos szerzeményeket, hanem jobb szépen elsomfordálni a ház mögött, a bokrok alján, azután gyorsan ki a kertkapun és haza. Ez általában bevált. Időnként, ha Zsuzsika váratlanul megjelent nálunk, azonnal kérdeztük: mi tűnt el?

Volt egy igen érdekes eseménye ennek a ránk hangolódásnak, ami megint csak nagyon elgondolkoztató a kutya és az ember kapcsolatát illetően. Sétáltunk hármásban, Bukfenc, Jeromos és én, és összetalálkoztunk egy családdal, ők egy 3-4 éves kislánnyal voltak. Épp a találkozás pillanatában a kislány elesett, és bömbölni kezdett. Jeromos erre úgy elrohant az ellenkező irányba, mintha ágyúból lőtték volna ki. Utána kellett szaladnom, és csak nagy nehezen tudtam megnyugtatni. Vagyis Jeromos felismeri a bajt jelző gyereksírást anélkül, hogy alkalma lett volna erről tanult ismereteket szerezni. Ilyen esetben én inkább érdeklődést vártam volna egy kiskutyától. Hm.

A szeretet kölcsönös

Már a tolmácsolásnál említenem kellett volna, de olyan bonyolultan függenek össze a dolgok, hogy az ember azt se tudja, melyik szálra fűzze fel a mondanivalóját. Az állatok és az ember kapcsolatában, és most itt általában a gerinces állatokra gondolok, van egy nagyon lényeges momentum. Időnként az állatok figyelnek az emberre. A vadon élőknél ez természetes, hiszen az ember behatol a területükre, zavarja, kergeti, vadássza őket, minden okuk megvan tehát, hogy ha megjelenik, felfigyeljenek rá, és tevékenységét megfelelő távolságból kövessék. Ez a távolság az állat menekülőképességével arányos. Egy gyorsan elrebbenő madár közelebbre engedheti ezt a veszélyes ragadozót, mint, mondjuk, egy őz vagy szarvas. Jellemző erre a figyelemre, hogy nem annak a konkrét személynek szól, aki közeledik, hanem a benne rejlő lehetséges ellenségnek, a vadásznak.

A háziasított állatok könnyen szelídülnek, azaz hamar megtanulják, hogy az ember ritkán veszélyes, és a legtöbbször vízhez, táplálékhoz, búvóhelyként szolgáló ólhoz lehet jutni általa, ezért, ha ilyen igényük van, ők is figyelnek az emberre, sőt az okosabbja még valamilyen módon a figyelmet is felhívja magára, bögnek, mekegnek, hápognak, ha nincs víz vagy üres a vályú. Ez a figyelem megint csak nem a személynek szól, hanem a várható szolgáltatásnak. Ha erre nincsen szükség, akkor az állatokat nemigen érdekli az ember. Az, hogy mit csinál éppen, vagy hogy mit fontolgat arról, hogy mit fog csinálni később, a legtöbb állat számára érdektelen, és ezért jól elvannak magukban vagy fajtársaik között.

Nem így a kutya! A háziasítás során, amely sokkal régebben, 130-150 ezer évvel ezelőtt ment végbe, olyan szelekciós hatások érték a kutya őseit, az emberhez szegődött farkast, hogy a belőle kialakuló kutya szinte egész nap hajlandó lankadatlan figyelemmel követni az embert, és nem általában az embert, hanem egy konkrét személyt, a gazdát. Ez a szüntelen érdeklődés az emberi tevékenység iránt az

alapja minden más, az emberrel kapcsolatos kutyatulajdonságnak. Ez az érdeklődés persze nem valami elvont kapcsolatban nyilvánul meg, hanem elválaszthatatlanul összekapcsolódott a kutyák veleszületett emberszeretetével, az emberhez való kötődéssel. Egy kiskutya, de akár későbbi életében egy felnőtt, valósággal „beleszeret” egy-egy emberbe, és minden figyelmét arra irányítja. Tanszéki vizsgálataink szerint ezt a kutya-gazda kötődést éppen olyan viselkedési jellemzőkkel lehet leírni, mint a gyermek-anya kötődést. Az a lényeges különbség, hogy a kutya kötődése felnőtt korban is változatlanul megmarad, és, ha szükséges, a felnőtt kutya új kapcsolatot is képes kialakítani, persze az előző felbomlása utáni mély depresszióból való kikecmergés után.

Sajnos éppen azon a nyáron, amikor Jeromos hozzánk vetődött, augusztusban mindkettőnknek külföldre kellett mennünk három hétre, és mivel éppen a 2-4 hónapos kutyaéletkor a legmeghatározóbb a kötődés szempontjából, sokat keseregünk azon, hogy hogyan fogja ez kapcsolatunkat befolyásolni. Szerencsére Tamás barátom hajlandó volt magát feláldozni, és kiköltözött hozzánk arra az időre. Azt a szigorú utasítást kapta, hogy lehetőleg hanyagolja el Jeromost, nehogy majd őt tekintse az igazi gazdájának. Bár Tamás részletes kutyanaplójában elég nehéz az elhanyagolás jeleit felfedezni (például a kutyák „megtámadták és kemény erőszakkal elérték, hogy együtt alhassanak vele az ágyban” meg hasonló). Az mindenesetre kiderült, hogy Jeromos jól fejlődött, és sokféle izgalmas kalandban volt része. (Tulajdonképpen egy sajátos „túlélőtáborban” vett részt. Tamás néha kipróbálta, hogy vajon a kölyökkutya vagy az idősebb fog hamarabb ájultan lerogyni, amikor erőltetett menetben, futva hódítják meg a Börzsöny magasabb hegyeit egymás után. Azóta Bukfenc előtt a kirándulás szót ki se szabad ejteni.)

Amikor hazafelé jöttem három hét múlva, azon törtem a fejem, hogy vajon Jeromos megismer-e még egyáltalán. Úgy adódott, hogy Tamás is éppen el volt valahol, egyszerre érkeztünk a ház nyitott kapuja elé. És a kapuban hirtelen felbukkant Jerke. Megállt, és nézett Tamás felé, nézett felém. Na, mi lesz most? Hirtelen, kitörő örömmel rám vetette magát, és én életemben először örültem igazán, hogy egy kutya összenyalja a képemet. Megmaradt a

kapcsolat! Erre se számítottam igazán. Bukfenc például kétgazdás kutya, engem is, Évit is gazdájának tekinti, de Évit valamivel jobban (persze, mert séta közben mindig arra mennek, amerre ő szeretne), bár nekem fogad inkább szót. Fiatalkorában viszont nagyon szépen lehetett látni, hogy már egyheti távollét gyengítette a kapcsolatunkat, és visszajövetelemkor alaposan meg kellett dolgoznom azért, hogy megint a régi legyen. Jeromosnál ez láthatóan nem így volt.

Mi összebarátkoztunk, és ezen nem fog az idő.

A Tamással töltött hetek sem múltak el nyomtalanul, a családon kívüli kedvencek rangsorában Tamás az első. Jeromos, mint kiderült, általában nehezen barátkozik (még közeli szomszédunk, a Bukfenc-imádó Béla is csak több év után tudta elérni, hogy Jeromos hajlandó legyen egy kis simogatásra betérni hozzá).

Noha egyáltalán nem ellenséges idegenekkel, nem az a hízelgős alkat. Tamás persze kivétel, őt imádja, a plafonig ugrál, és az egész belvárosban hallani, ha Tamás vendégségbe jött hozzánk. Vannak további kedvencek is, egyszer Jeromos belelépett egy üvegszilánkba, erősen vérzett a lába, és Péter szomszédunk vette kezelésbe, megpucolta, bekötötte, azóta ő is a barátok rövid listájára került. Persze Évi is gazda, őt is nagyon szereti, sokszor adja ennek jelét, de neki általában nem fogad szót, pontosabban csak akkor, ha annak ő, Jeromos is értelmét látja.

A kutyák érzelmvilága általában nagyon gazdag, Bukfenc is sokszor kifejezte szeretetét, aggodalmát irántam, de Jeromosnál valahogyan ez is másképpen van. Bukfenc mindig mindenben meg akar felelni, Jeromos viszont abszolút önálló egyéniség, és szeretetét az emeli magasabb szintre, hogy mindig ott van mögötte a függetlenség. Megpróbálom néhány történettel érzékeltetni ezt.

Jeromos nekem fogad szót, de ne tessenek valamiféle katonás engedelmisséget képzelni e mögé. Jeromos szót fogad, hacsak az éppen végzett tevékenységét, mondjuk, egy idegen kutya megfegyelmezését, nem tartja pillanatnyilag fontosabbnak. Megfegyelmezi gyorsan, majd szótfogad, miközben én vöröslő fejjel üvöltök, hogy „Jeromos, nem! Gyere ide!”. Ezalatt az idegen kutya gazdaasszonya hisztérikusan sikoltozik a háttérben. Szóval, időnként kisebb-nagyobb konfliktusaink vannak, egy nagyobbról töredelmesen beszámoltam már a *Segítség, kutyás lettem!* kötetben.

Jeromosra jellemző viszont, hogy pontosan tisztában van azzal, hogy valamilyen szabályt megsértett, ha ilyenkor rácsapok, hozzávágok valamit vagy csak kiabálok, akkor ezt a fegyelmi aktust magától értetődőnek tartja, és egyben azt is gondolja, hogy ezzel az ügy lezárult, a barátság a régi. Ez a következő példajelenetből érthető meg: éppen a kertünk melletti úton vonszolja gazdáját Betyár, foglalkozására nézve pumi, és ez az elvonulás Jerke mérhetetlen haragját váltja ki, amit a kerítés mellett rohanva hangos ugatással fejez ki. Ha én ott vagyok, megálljt rendelek el, ez néha teljesül, néha nem. Egyszer éppen nem teljesült – ez a gyakoribb eset –, és mérgemben egy a kezem ügyében lévő, üres műanyag vödört vágtam Jerkéhez. A vödör el is törött, Jerke meg is állt, de néhány másodpercen belül határozott léptekkel, emelt fővel jött oda hozzám és nézett a szemembe: „Jó, igazad volt, béküljünk.” Ez elég furcsa viselkedés, mert ha valaki hozzávág valamit egy kutyához, akkor a kutya elsősorban azt jegyzi meg, hogy mit vágtak hozzá, és levonja a tanulságot, hogy ha a gazda kezében van az adott tárgy, akkor a jövőben vigyázni kell. Jermos viszont a legcsekélyebb kétely nélkül jött oda hozzám, pedig éppen a vödört vizsgálgattam, hogy mi a fenéért törött el. Őt csak az érdekelte, hogy megbocsátok-e, kinyújtom-e a kezem simogatásra, és ezzel helyre állítjuk-e kapcsolatunkat. Ez a vödördolog persze szélsőséges eset volt, de mindig ugyanez játszódik le, ha Jermos valamilyen fizikai vagy szóbeli fenyítést kap. Azonnal helyre óhajtja állítani az érzelmi viszonyunkat.

Csak a legjobb barátaimmal vagyok hasonló kapcsolatban, bár azokhoz csak a legritkább esetben vagdosok műanyag vödörket.

Egy másik eset, amire nagyon büszke is vagyok, a füstölt kutyacsemegével történt. Évi külföldről hozott valami extrafinom különlegességet, amit szétosztott, mielőtt én is megszagolhattam, megvizsgálhattam volna. Jerke elvonult az asztal alá egy darabbal, és vadul rágni kezdte. Odamentem és szerettem volna elvenni tőle, hiszen minden kezdő kutyásnak elmagyarázom, hogy nagyon fontos, hogy az ember el tudja venni az ételt a kutyától, mert ez a megfelelő alárendeltségi viszony legbiztosabb jele. Nem említettem még, de Jermosnak igen fejlett vokalizációja van. Az ugatástól, morgástól kezdve egészen a magas hangú kölyöksípolásig minden

kutyakifejezés megvan a repertoárjában. Nahát, a csemegére irányuló elvételi szándékomat olyan vészjósolóan fenyegető morgás követte, amit még tőle nem hallottam. Egészen komolyan azt gondoltam, hogy ha elveszem azt a vacakot, meg fog harapni, noha az is hozzátartozik Jerke személyiségéhez, hogy soha embert még nem harapott meg, bár kis kölykök ezt mindig megteszik, és néhány legyintés kell ahhoz, hogy végleg felhagyjanak ilyesmivel. Jeromos azonban sohasem harapott meg embert, és még kutyákat sem támadott meg. Ha konfliktusai akadnak – márpedig akadnak –, akkor mindig a fenyegető morgás következik, és az idegen vagy eloldalog, vagy támad, utóbbi esetben, persze, Jeromos derekasan védekezik. No, de most rólam volt szó, ha következetes vagyok, és elveszem a falatot, és megharap, akkor istentelenül el kell vernem, nehogy még egyszer ez eszébe jusson, ha nem veszem el, akkor viszont rájön, hogy félek a rettenetes morgásától, és ez szintén nem lesz jó. Néhány másodperces habozás után egy harmadik lehetőség mellett döntöttem, most az olvasók mulatni fognak – a híres etológus, haha! –, szóval könyörgőre fogtam a dolgot.

– Jerke, igazán szépen kérlek, add ide, mert ha nem adod, meg kell hogy verjelek, és az egyikünknek sem lesz jó, továbbá én nem akarom megenni, csak megszagolni, és azonnal visszaadom.

Ebben az időben Jeromos már nagyon sok mindent megértett – erről még lesz részletesen szó –, lényeg az, hogy némi kedves kérlelés után rám nézett, és odalökte az igen értékes füstölt vacakot. Felvettem, megszagoltam és visszaadtam. Azonnal elvette és egy távolabbi szobába vonult vele.

No, mit szólnak?

Egy kutya, egy irigy kutya – mert minden kutya irigy –, mindenféle általa alkalmazott, nyomdafestéket nem tűrő fenyegetés után, a kérlelés és a viszonzás felajánlása eredményeként ideadta a tulajdonát! Roppant büszke voltam erre.

Ez a kutya valaki! Csak „valakik” képesek arra, hogy ne első érzelmi impulzusaiknak, hanem racionális megfontolásoknak engedjenek. Azért Jeromos azt valószínűleg nem hitte el, hogy csak meg akarom szagolni azt a bűdös ízét, mert a kutyanaplóban be van jegyezve, hogy órák múlva, amikor már feltehetően minden ízt és szagot kirágott a készítményből, megkeresett, és újra átnyújtotta

nekem. Nyilván azért, hogy ha már annyira kértem, akkor most itt van, még én is rághatom egy darabig. Jeromos igazán gáláns lélek és jó barát. Csodálkozik-e ezután valaki, hogy ha én eszem valami érdekeset, és Jeromos kér, akkor mindig kap egy falatot?

Vannak persze az érzelmeknek egészen apró megnyilvánulásai, amelyek az emberek között is csak egészen bensőséges viszonyokban jelennek meg. Ha hosszabb sétát teszünk vagy kirándulunk, Jeromos mindig előreszalad, mert neki kell mindent először látnia és felderítenie. Mi meg lassabban ballagunk utána Évivel, Bukfencsel, mikor hogy. Ilyenkor Jerke mindig szerét ejti, hogy úgy negyedóránként visszaszaladjon, és engem egy pillanatra megérintsen, éppen csak jelezve, hogy itt vagyok, szeretlek. Ez egyébként a kertünkben is gyakran előfordul, ahol néha hosszú órákat töltök olvasással vagy a számítógéppel. Jerke időnként felbukkan, hozzám törleszkedik egy pillanatra, és máris szalad vissza a kerti őrségbe.

Van, amikor másképpen nyilvánul meg a szeretete. Egyik nap fűnyírás közben esni kezdett az eső, de én még gyorsan le akartam nyírni a maradék néhány négyzetmétert, ezért nem vonultam fedél alá. Jeromos odarohant, és hangos, méltatlankodó ugatással követelte, hogy hagyjam már abba, esik az eső. Mellesleg a kutyák nagyon utálják az esőt.

A szerető kapcsolat persze arra is való, hogy ha ez embert bánat, sérelem éri, akkor legyen kinek elpanaszolni azt. Amikor Nógrádról először jöttünk haza a pesti belvárosi lakásba, és Jerkét reggel levittem sétálni, teljesen elképedt a zajos forgalomtól, siető emberek, autók, dudáló buszok, csilingelő villamosok – túl sok volt ez egyszerre egy érzékeny kutyaléleknek. Szóval, Jerke szabályos hisztériás rohamot kapott, reszkettek a lábai, remegett a szája, és lehetett hallani a fogak koccanását, aztán sírni kezdett, olyan hüppögősen, ahogy a gyerekek szokták, ha nagy bajban vannak, de igazából még vagy már nem fáj azért olyan nagyon. Egy darabig próbáltam bátorítani, de végül a rakparti arrajárók őszinte csodálkozására az ölemben vittem haza (elég nagy volt már, vagy tizenöt kiló), miközben ő a vállamra hajtván a fejét hangosan zokogott. Azóta is, ha bármi sérelem éri, például valaki rálép a lábára, rámorog egy kutya, beoltja az orvos, szóval efféle

kellemtlenségek, akkor azonnal hozzám szalad, és a lábamhoz simulva egy sajátos, panaszos, mély hörgő hangot ad, jó hosszan, ami pontosan kifejezi a szerencsétlen kutya gyerekek minden panaszát. Én persze ilyenkor mindig megvigasztalom.

Teljesen nyilvánvaló az egymáshoz tartozásunk. Bár Jeromos önálló személyiség, nem szeret egyedül sétálni, Gödön, az egyetem hatalmas parkjában kedvére szaladgálhatna, de képtelen voltam rábírní, hogy nélkülem induljon el. Ragaszkodik hozzám, hogy együtt menjünk, pedig néha a tanszéki értekezletek igencsak hosszúra nyúltak, és be kell vallanom, hogy sokszor Jerke fejezte be őket, azzal, hogy középre állt, és hangosan ugatott rám – jellegzetes méltatlankodó ugatással: „ami sok az sok”, és a sokból neki most már elég. Munkatársaim ilyenkor nagyot sóhajtottak, na, Jeromos menni akar, majd délután folytatjuk.

Azután itt volt a nagy nyúl vadászat. (Ezt a bekezdést az érzékenyebb lelkű olvasók nyugodtan ugorják át, mert itt az idillikus – és a biológiától teljesen idegen – állatszeretet megzavarására alkalmas részletek következnek.)

Nógrádon sok mezei nyúl lakik, és a szemtelenebbek néha még az utcákon is sétafikálnak időnként. Jeromos reggeli futótréningjeit rendszerint egy, a közeli réten lakó nyuszi indítja el, aki egészen közel engedí Jeromost, majd röhögve le hagyja, és eltűnik a kiserdő sűrűjében. Hiába a kudarc, Jerke, ha csak alkalom kínálkozik, megkísérli megjavítani a rövidtávfutás keverék kutyák által tartott világcsúcsát. Egy nyári reggelen sikerült! Vagy a nyúl volt felelőtlen, mert túl közelre engedte, vagy szerelmi bánata volt, és egyszerűen Jeromos elé vetette magát, de az is lehet, hogy aznap Jeromos adott bele mindent. Akárhogyan is volt, jó százméteres sprinttel utolérte, egy pillanat alatt elkapta, és a ragadozók öröklött prédarázását alkalmazva a nyulat fájdalommentesen küldte az örök lóheremezőkre.

Megvolt a zsákmány.

Jerke peckesen vonult vele a rövide vágott herében, és néhány méter után szabályosan felnyitotta, trancsírozta, mintha mindig ezt csinálta volna – a vadászöszton, ugye. Mi, Bukfenc meg én, néhány méterről figyeltük, és amikor kiderült, hogy fal a beste, és hallani a csontok ropogtatását, Bukfenc is odaszaladt, és részt kért. Olyan

ijesztő morgás volt a válasz, hogy Bukfenc jobbnak látta visszajönni. Segélykérően nézett rám, és döböntően láttam, hogy szája mindkét sarkából vastag sugárban ömlik a nyál. Csuda finom dolog lehet ez a nyers vadnyúl!

Szegény, öreg kutya! Ez igazán nem rendes dolog, Jerke, mondtam, és Bukfencet visszakísértem a lakoma színhelyére. Elvenni nem akartam, gondoltam, a jó szó megint beválik, és szépen elmagyaráztam, hogy illik valamit adni a másiknak is. Jerke közben mérhetetlen sebességgel falta a nyulat, de meghallgatván intő szózatomat, odalökött Bukfencnek egy lábat, némi bélmaradványokat és egy darab olyan szőrös, húsos valamit, ami leginkább egy rosszul szabott szelet hátszínre emlékeztetett. Bukfenc pillanatok alatt eltüntette az adományt – nagyon hálás volt nekem –, és mire felnéztünk, már csak egy szomorú szemű, ovális nyúlfej maradt, két nagy, lógó füllel. No, ennek ennyi. Indultunk vissza, de Jerkének láthatóan terveit voltak a nyúlfejjel, mert azt a lógó fülekkel együtt hozta haza. Mint kiderült, Évinek szánta. Évi nem kérte, sőt gyilkos szörnyetegnek nevezte Jerkét, aki bánatában pillanatok alatt felfalta a fejet is meg a két lógó fület is.

Ebben a történetből jól kivehető, hogy az ösztönök nagyon a szeretet és az elosztás ellen vannak, mert láthatóan a nyers nyúl isteni lakoma. Jerke mégis adott belőle, az udvarias kérésre.

Furcsa dolog, ha az ember lassan rájön arra, hogy valaki, esetünkben éppen egy kutya, őt másoktól érzelmileg megkülönbözteti, és ezt a megkülönböztetést nemcsak valamiféle önös érdek hozza létre, hanem ez egy viszony, amelyben mindkét fél bizonyos értelemben egyenrangú, és önként, szabad elhatározásból, valamint az eddigi érzelmi kapcsolatukból kifolyólag enged esetenként a másiknak. Nemcsak kér és kap, hanem időnként ad is. Jól megfigyelhető, éppen úgy, mint 3-4 éves kisgyerekeknél, hogy az adást érzelmi vívódás, megfontolás előzi meg. Csak a teljesen érett emberi személyiség ad valamit automatikusan. A fejlődés korábbi stádiumaiban előbb meg kell küzdeni az irigy ösztönökkel.

Jeromos már képes erre!

Szeretném itt felhívni az olvasó figyelmét a fokozatosságra. Bizonyosan mindenki hallott már a „bevésődés” jelenségéről – Konrad Lorenz sokat tanulmányozta ezt a kötődési jelenséget

kislibákon, kiskacsákon. Amikor a kismadarak kibújnak a tojásból és megszárad a tolluk, egy „érzékeny” szakasz következik az életükben. Ha meglátnak egy mozgó tárgyat, a természetben legtöbbször persze a saját mamájukat, a laboratóriumban pedig egy spárgán húzigált játékot vagy éppen egy vekkert – ahogyan ezt egy kísérleti beszámolóban olvasni lehetett –, akkor azt elkezdik követni. És hosszú ideig mintegy a mamájuknak tekintik, ami az igazi mamájuk esetében nagyon fontos, mert ő nyújt védelmet nekik. De mamájuknak tekintik a vekkerórát is, ha éppen azt húzigálták az orruk előtt ebben az érzékeny szakaszban. Tehát nem félnek tőle, sőt, ha megijednek valamitől, hozzá húzódnak, ha pedig mozog, követik.

Feltehető a következő költői kérdés: szeretik-e a kiskacsák a mamájukat?

Sokan válaszolnának erre határozott igennel, hiszen látják, hogy milyen lelkesen követik a kicsik a mamájukat, és milyen kétségbeesetten hápognak, ha az eltűnik.

Ha ez így van, akkor igennel kell válaszolnunk arra a kérdésre is, hogy szeretik-e a kiskacsák a vekkerórát. Hiszen ha a vekkerre történt a bevésődésük, akkor azzal éppen úgy viselkednek, mint a mamájukkal.

Talán pontosabb tehát azt mondanunk, hogy a bevésődés egy olyan biológiai folyamat, amelyben a kötődés kialakul, de nem lenne érdemes szeretetnek nevezni, mert akkor elveszítenénk a megkülönböztetés lehetőségét az ennél sokkal-sokkal összetettebb folyamatoktól.

Egészen biztos, hogy Jeromos kötődésének is vannak elemi, a kiskacsák bevésődéséhez hasonlóan egyszerű, de hatékony komponensei. Óriási különbség azonban, hogy Jeromos kötődése nagyon összetett viszonyokban mutatkozik meg, olyanokban, amelyekhez hasonlót csak a mi, szeretetnek nevezett viszonyainkban találunk meg. Az ember szeretete sem bevésődés, bár lehet, hogy annak is van ilyen komponense. Az emberi szeretet egy konstrukció, egy történet, amelyben a szereplők érzelmi aktusok sorozatán keresztül tanulják meg elfogadni, előnyben részesíteni, szeretni a másikat.

Hogyan lesz valamiből *valaki*

Gyermekkoromban az erdélyi származású Csányi nagymamám gyakran mesélt székely adomákat. Egyre még ma is jól emlékszem. A székely falu utcájára téved egy nagy rák. Nézik a székelyek, de senki sem ismeri.

– Szóljatok Istók bácsinak, ő nagyon öreg, sokat látott már, majd ő megmondja.

Hívták is Istók bácsit, az nézte, nézegette, majd így szólt:

– Ez valami, s megyen valahová.

– No ugye, megmondta Istók bácsi! – fejeződik be a tanulsággal az adoma.

Amikor 4-5 éves koromban ezt hallgattam, nem is sejtettem, hogy későbbi életemben milyen fontosak lesznek számomra a valamik, amelyek mennek valahová, továbbá az a nagyon fontos kérdés, hogy hogyan lesznek bizonyos valamikből *valakik*. Ma az etológiának és a pszichológiának bizony ez a legfontosabb megoldatlan kérdése.

Az már egészen biztos, hogy a valakivé válás hosszú, bonyolult folyamata az evolúciónak, amelynek bizonyos állomásait, fokozatait kezdjük már felismerni. A legelső fokozat kétségtelenül az, ha valami élőlény. Az élő valamiket általában meg tudjuk különböztetni a nem élőktől, a dolgoktól, tárgyaktól. Persze mindjárt a legelején is sok a nehézség, a legegyszerűbb valami lehet egy zuzmó, némi beszáradt sórétegre hasonlít, vagy egy kavicskaktusz, amit egyszerű ránézésre nehéz az igazi kavicsból megkülönböztetni, de azért általában valahogy elboldogulunk. Az élők növekednek, szaporodnak, sok hasonló van belőlük, bizonyos szerkezet jellemző rájuk, például gyökereik vannak, leveleik vagy virágaik. Bár biztosan meg lehetne bárkit téveszteni egy ritkább, jól kiválasztott fajjal, azért az emberi közösségek elég jól elboldogultak az élők felismerésével.

Valamivel talán könnyebb dolog egy állatot felismerni. Az etológusok úgy gondolják, hogy a legtöbb magasabb rendű állat

felismerhető a szándékos mozgásáról. És ami igazán izgalmas, a magasabb rendű állatok maguk is képesek mások szándékos mozgását felismerni, tehát ők is képesek más állatokat a környezet egyéb dolgaitól megkülönböztetni. Persze vannak lassan mozgó, vagy éppen mozdulatlan állatok is, de ezek a kivételek. Nyilvánvaló, hogy ha egy légyről azt kell eldönteni, hogy egy szándékkal bíró, mozgó valami-e vagy csupán a szél által felkapott könnyű, apró tárgy, ezt annak alapján tesszük, hogy megfigyeljük a mozgását, és azt tapasztaljuk, hogy nem követi passzívan a légáramlatokat, hanem időnként valamilyen célra irányul, egy édes gyümölcsre, darabka hústra. A szándék a legprimitívebb formában valamiféle vonzódást jelent a világ egyes meghatározott dolgaihoz. Ezt a tulajdonságot tekinthetjük az első fokozatnak. Ha valaminek szándéka van, akkor az minimum egy állat, mert a kőnek, fának, forrásnak szándéka nincsen. Ha sokféle állatot figyelünk meg, akkor az az érzésünk támad, hogy a szándék bizony egyre bonyolultabb lesz, már nemcsak arról van szó, hogy a lény vonzódik valamilyen elfogyasztható tárgyhoz vagy búvóhelyhez, esetleg egy fajtársához, tehát van szándéka, bizonyítható célja. Az is kiderült, hogy az állatok mindenféle spekulációkat is végeznek a szándék megvalósítása, a cél elérése érdekében. Kerülőutakat tesznek, különböző problémákat oldanak meg, hogy megszerezzék, amit szeretnének. Nagyon sokáig az emberek azt képzelték, hogy valójában azok a valamik, amelyek ilyesmire képesek, tulajdonképpen ugyanúgy gondolkodnak a világ dolgairól, mint mi, csak éppen nem tudnak beszélni, hogy ezt elmondhassák.

Az etológiai, állatpszichológiai kutatások arra az eredményre vezettek, hogy ez nem így van. Az emberi nyelv többek között arra is szolgál, hogy egy problémát felismerhessünk, megfogalmazzunk, és megoldásának különböző lehetőségeit aprólékosan végiggondolhassuk. Ez nem azt jelenti, hogy az a valami, amely nyelvi képesség hiányában ezt nem teheti, nem tud problémákat megoldani, hiszen a saját tapasztalatainkból is tudhatjuk, hogy sokszor oda sem figyelünk, és már végezzük is a helyes megoldás műveleteit. Egy etológus az ilyen nyelv nélküli állapotot egyszer ahhoz hasonlította, mint amikor az ember tollaslabdázik, és hirtelen megjelenik az orra előtt a labda. Ilyenkor, ugye, nincsen arra idő,

hogyan elgondoljuk: „Nicsak, egy tollaslabda. Ha azt akarom, hogy ez most megforduljon és átrepüljön az ellenfél térfelére, akkor most a kezemben lévő ütőt felemelem, és éppen abban az irányban és éppen akkora erejű ütést mérek rá, ami oda viszi.”

Ha ezt így elgondolnánk, partnerünk bizonyára azt kérdezné: „Na most, játszol vagy bambán nézel a levegőbe?” A gondolkodás lassú, időigényes tevékenység.

Az is kiderült, hogy a legtöbb gerinces állat kitűnően meg tudja oldani bizonyos, számára feltétlenül szükséges feladatokat, de ez nem jelent valamiféle általános intelligenciát, és a legtöbb állat nem képes egy adott megoldási módozatot másféle problémákra is alkalmazni, általánosítani. Számunkra ezt is a nyelv teszi lehetővé, mert ennek segítségével a reális világ dolgait áthelyezzük egy elképzelt világba, és ott megvizsgálhatjuk, hogy mi történne, ha így, vagy úgy járnánk el, és kiválaszthatjuk a megfelelő megoldást, amit azután a legtöbb esetben sikeresen vihetünk vissza a reális világba.

Nem tudhatjuk még, hogy az állatok miként gondolkodnak, de bizonyos, hogy a valakivé válás rögzös emelkedőin a szándék után van egy olyan állomás, fokozat, amit talán a problémamegoldás vagy spekuláció képességének nevezhetünk, de azzal a kikötéssel, hogy ez nem azonos egy problémán való töprengéssel, hanem ez a megfelelő elme valamiféle gyors, automatikus működése, ami bizonyos, szűk körben nagyon eredményes lehet. A következő fejlődési fokozat tehát a „spekuláló elme”. Sokszor bizonyítható, hogy a problémamegoldó állatok teljesen véletlenszerűen, a probléma valódi belátása nélkül kísérleteznek a „próba szerencse” módszerével, és ha véletlenül valamelyik próbálkozásuk sikeres, akkor azt gyorsan megtanulják.

Néhányan azt gondolják, hogy aki spekulál, az már *valaki*, de az etológusok és a pszichológusok többsége ezzel nem ért egyet. A spekulációs képesség fontos mechanizmusa az elmének, de a legtöbben úgy gondolják, hogy az igazi valaki csak az lehet, aki magáról is képes gondolkodni.

Sokan úgy gondolják, hogy ilyen elméje csak annak lehet, akinek van nyelvi képessége. Valaki „én”-je, saját maga csak a nyelvben tükröződhet.

Ha most a legfelső szintről indulunk el, ahova eddigi tudásunk szerint csak mi, emberek tartozunk, akkor világos, hogy a valakivé válás az embernél nagyon bonyolult szociális folyamat. Az ember beleszületik egy nyelvi közösségbe, és már kisbaba korában állandóan mondják neki, hogy ő valaki, ő a pici baba, a jó gyerek és a bűdös kölök, aki megint nem ette meg a spenótot. Az teljesen egyértelmű számunkra, hogy a világ dolgairól és közte saját magunkról is a nyelv segítségével nagyszerűen lehet gondolkodni. Világosan el tudjuk különíteni magunkat és a világot a megnevezésekkel és a megnevezések közötti bonyolult kapcsolati rendszerrel, amelyet minden ember átvesz idősebb társaitól egyéni fejlődése során. Két fontos kérdést lehet feltenni. Az első, hogy lehet-e egyáltalán nyelv, szavak, fogalmak nélkül gondolkodni.

Erre a kérdésre a legvalószínűbb válasz az igen. Hiszen már előbb is láttunk példát arra, hogy bonyolult cselekvéssort lehet véghez vinni villámgyorsan elgondolt szavak nélkül is. Van másféle bizonyíték is. Vannak ritka betegségek, amelyek miatt emberek véglegesen vagy időlegesen elveszítik a nyelvet, a szavakat. Egyik híres esetben egy tudós szerzetes írta le, hogy hogyan érezte magát olyan állapotban, amikor néhány napra elvesztette nyelvi képességét. Nem tudott beszélni, nem jutottak eszébe a szavak és a nevek. Nem értette meg mások beszédét, a különböző feliratokat, utcanévtáblákat stb. Egyszer utazás közben érte ez a kellemetlen állapot, és a legnagyobb nehézséget az okozta számára, hogy a hoteljébe visszataláljon, mert arra ugyan emlékezett, hogy a táblákon útbaigazító jelzések lehetnek, de ezek meg a hotel cégtáblája, mint minden más írás, csak értelmetlen krikzkrakszoknak tűntek. Ugyanakkor pontosan tudta, anélkül hogy megnevezni képes lett volna, hogy ő kicsoda, teljesen tisztában volt a bajával is, azzal is, hogy vissza kell jutnia a szálláshelyére, és valahogyan értesíteni kell a rendtársait. Képekben gondolkodott, teljesen szavak nélkül. Valószínű tehát, hogy a spekuláló valamik egy része, talán a legfejlettebbek, valahogyan mégis el tudnak gondolkodni magukról, képekben, eseményekben, társaikkal való kölcsönhatásokban. Ha ez így van, akkor a legfejlettebb szociális állatok, majmok, kutyafélék, szociális macskák esetleg eljutottak a

valakivé válás küszöbére, és egyesek talán át is lépték ezt a határt. Bizonyíték persze még nincsen.

A másik izgalmas kérdés, ami vissza is visz bennünket Jeromoshoz és a kutyákhoz, az az, hogy vajon az embervalaki a létező legegyszerűbb lehetőség-e a valakik elképzelhető kategóriájában. Vagy pedig azt kell feltételeznünk, hogy vannak egészen egyszerű valakik is, akik még csak éppen, esetleg csak néha valakik, de azért már elgondolkodhatnak arról, hogy ők vannak. Egyszerűen, kevés gondolattal, képekben, érzésekben, de mégis.

Ahhoz, hogy erre a kérdésre is elfogadható választ tudjunk adni, induljunk ki abból, hogy az biztos, hogy azok a valamik, amelyek megszerezték a nyelv adományát – például mi –, azok személyek, azaz valakik lettek. Eléggé biztosak vagyunk abban is, hogy a csodálatos nyelv nem egyik pillanatról a másikra jött létre a maga teljes bonyolultságában, hanem sok millió év alatt fokozatosan. A kérdés tehát úgy is megfogalmazható, hogy ha a nyelv mindenképpen szükséges a valakivé váláshoz, milyen az a minimális nyelv, ami ehhez szükséges.

Az állatok is képesek jeleket, akár szavakat – például Alex, a híres afrikai szürkepapagáj – megtanulni, és értelem szerint használni, csimpánzok is megtanulnak száz-százötven jelet, és azokat értelmesen használják. Nyelvnek tekinthető-e, ha valami megtanult egy csokor jelet és azt értelemszerűen használja? A kutatók határozott nemmel válaszolnak erre a kérdésre. Nagy a különbség a megtanult jelek és a nyelv szavai között. A jeleket, legyenek azok hangjelek vagy mások, minden állat és az ember is néhány tíz ismétlés után megtanulja, de ha nem gyakorolja használatukat, akkor könnyen el is felejtik őket. A nyelv szavait viszont a gyerekek már 1-2 ismétlés után megtanulják, és akkor sem felejtik el, ha akár évtizedekig nem használják őket. Minden beszélt nyelv több százezer szót tartalmaz, és ez a hatalmas mennyiségű információ úgy fészkelődött be az ember memóriájába, hogy nem kell naponta több órát foglalkozni azzal, hogy rendszeresen ismételjük a ritkábban előforduló szavakat, nehogy majd ne jussanak eszünkbe, ha éppen szükségünk lesz rájuk. Különös dolog!

Tudós nyelvész-pszichológusok szerint ez azért van, mert a szavak nem csak megjelölnék valamit a külső világból, mint a jelek.

Felmutatok egy piros négyzetet, és csokit adok egy csimpánznak, és néhány tíz ismétlés után már a piros négyzet láttán összefut a szájában a nyál – ez a híres Pavlov-féle kondicionálás. A piros négyzet a csoki jele. Kisfiam, ez a barna, ragadós, édes valami, ez csoki, cso-ki, érted? Kérsz olyan finom szeletet, amit harapni lehet, elomlik az ember szájában, néha töltve van, néha nem, néha mogyorós, néha marcipános, és az elfogyasztása után fogat kell mosni? Szóval kérsz. És hogy hívják ezt a dolgot? Igen, csoki. A különbség, amint látták, abban van, hogy a szavak nemcsak a külső világ dolgaira vonatkoznak, hanem egymásra is. Egyetlen szó, a csoki, körülírható más szavakkal, sokféleképpen, egyszerűen is, bonyolultan is. A nyelv tehát a szavaknak olyan világa, amelyben minden mindennel összefügg idebenn, de van néhány horgony az odakinti világgal is. Valószínűleg a szavak egymásra utaló *hálózata* együttesen tartja meg az egyes szavakat, ezért nem lehet őket egyenként elfelejteni. És most akkor világosan lehet látni egyfajta hasonlóságot a *valakinek levés* és a nyelv között. Ugye azt mondtam az imént, hogy valószínűleg, az a valami valaki, aki képes saját magáról is spekulálni. A valaki tehát úgy is megfogalmazható, mint egy az elmében lakozó gondolati hálózat, amelybe bele van írva, égetve az „én” jelentése, a „valaki vagyok” felismerése és értelmezése.

Engem az a kérdés izgat tudományosan, hogy melyik az a legegyszerűbb ilyen hálózat, amelyben ez a beírás már megjelenik. Biztos vagyok benne, hogy egy ilyen hálózat nemcsak szavakat tartalmazhat, hanem képeket, eseményeket, pontosabban ezek emlékeit is, de nagyon valószínű, hogy legalább néhány szó, megnevezés is szükséges hozzá.

Jeromos barátomat azért figyelem mindennap szorgalmasan, mert kíváncsi vagyok arra, hogy nem lehet-e a viselkedéséből, az emberekhez, a környezetéhez való viszonyaiból arra következtetni, hogy neki már megvan az elméjében ez a hálózat, ő tehát, esetleg már *valaki*.

A szociális megértés – egy másik hálózati tulajdonság

A legtöbb állat ingerekre reagál. Az ingerek lehetnek külsők, fenyegető veszélyt, vonzó valamit jelezhetnek, de lehetnek belsők is, az éhség, a szomjúság, a szexuális készítés belső ingerei.

Az olyan bonyolult állat, mint az ember is, reagál a külső és a belső ingerekre. Ember mivoltunkat, az elménkben működő nyelvi, gondolati hálózat működését abban lehet tetten érni, hogy egy nagyon bonyolult környezetben – az emberi társadalom ilyen – képesek vagyunk egyszerre több mindenre figyelni, és képesek vagyunk kispekulálni a jövőbeni történéseket. Mondjuk azt, hogy ha kijelentjük, hogy szomjasak vagyunk, és barátunk erre elővesz egy sörnyitót, akkor nem feltételezzük, hogy azzal akarja oltani a szomjunkat, hanem tudjuk, mindjárt odamegy a jégszekrényhez, és onnan veszi elő az üveget, pedig nem is láttuk, hogy odatette, de barátaink körében az a szociális szokás, hogy a sört üvegekben, az üveget jégszekrényben tartják, és az üvegeket sörnyitóval lehet kinyitni. A szociális tudásunk alapján tehát azt gondoljuk, hogy barátunk megértette kívánságunkat, és elkezdte a sörhöz vezető cselekmények szertartását, rítusát, hamarosan a sör is itt lesz. Vagyis a szociális megértésben megjelenik a „hálózati tulajdonság”, az elmének az a képessége, hogy a világ különböző dolgairól való emlékeit képes egymással összekötni, és ezek alapján a történéseket kispekulálni.

Van-e a kutyáknak szociális megértésük?

Kiragadok egy apró eseményt a kutyánaplóból. 1999. július 14-én délután Nógrádban, a kertben sétálgattam, és Jeromos is ott őgyelgett. Azt gondoltam, hogy biztosan örülne egy rövid sétának, ezért azt mondtam neki: gyere, elmegyünk sétálni. Jerke erre elrohant a felső házunkba, ahol Bukfenc éppen délutáni sziesztáját tartotta, hallottam, amint a jól ismert figyelmeztető vakkantását hallatja, és rövidesen mindkét kutya felém loholt, Bukfenc *kérdezett*,

azt kérdezte, hogy „na, mi lesz?”. Már máshol többször elmeséltem, hogy a kutyák, ha megfelelően figyelnek rájuk, akkor kérdeznek. Most is ez történt, válaszoltam is: „Sétálni megyünk.”

Rohantak a kapuhoz.

Ugyancsak a naplóból. A városban vagyunk, Évi főz, én a szobámban dolgozom. Főzés, terítés, vacsora készül. Az nem derült ki, pontosan, hogy mi volt a döntő lépés, de amikor a vacsora éppen készen lett, Jeromos berontott hozzám, és hívó ugatásával ösztökélt, hogy menjek, lehet vacsorázni. Mentem.

Egy időben, úgy 2000 elején többször jöttek különböző tévés stábok hozzánk rövid forgatásra. Ez mindig úgy zajlott le, hogy a szobámban állították fel a kameráikat, és az ott lévő kis asztal melletti egyik alacsonyabb fotelbe ültettek engem. Néha aggódtak a kutyák miatt, de a kutyák mindig nyugodtak voltak, ha elindult a kamera. Öt-tíz perces felvételek. Egy ízben az egyik stáb azt találta, ki, hogy „ne a kis fotelbe tessék ülni, professzor úr, hanem az íróasztalhoz, az még nem volt”. Ahogyan parancsolni méltóztatnak. Nekiállnak a kamerák új elrendezésének, igazgatják a székeket. Jeromos egy darabig nézegeti az új helyzetet, majd amikor kiderül, hogy itt minden másképpen lesz, éktelen ugatásban tör ki, és teljesen egyértelműen nekik ugat, velük veszekszik. Megrémülnek. Semmi baj, mondom, csak Jeromos tudja, hogy hogyan szokás velem tévériportot csinálni, és azt hiszi, hogy mindig úgy is kell. Szólok neki, magyarázom, hogy minden az én beleegyezésemmel történik, és így is jó lesz, erre elhallgat.

Van más olyan eset is, amelynek értelmezése tulajdonképpen semmiféle jutalommal vagy előnnyel nem jár számára. Itt van például a telefon. Nálunk állandóan csörög valahol a telefon, néha már a pokolba kívánom ezt az ördög találmányát, a jó telefon olyan lenne, amelyen csak én tudok hívni, de visszahívni nem lehet. Szóval, csörög a nyomorult, és fel kell venni. Az esetek túlnyomó részében ez meg is történik, de ha nem vagyok éppen abban a szobában, ahol csörög, és Jeromos ott van, úgy a harmadik-negyedik csörgés után – sohasem sietem el, hátha leteszi – elkezd szép szabályosan vonyítani. Ez jelzés nekem, hogy szól, vegyem már fel, biztosan nem hallom. Ebben az az érdekes, hogy sohasem vonyít akkor, ha egy szobában vagyunk. Vagyis hallja a csörgést, és

értelmezi a helyzetet: ha ott vagyok, akkor nyilván hallom én is, és majd eldöntöm, mit akarok, ha viszont nem vagyok ott, akkor lehet, hogy nem hallom, és akkor rendes kutya figyelmezteti a barátját. Újabban ugyanezt teszi Nógrádon is, mert ott több helyen szólhat a telefon, de eddig működött egy hangos csengő, aminek a hangját a kert bármelyik sarkában meghallottuk. Pár hónapja ez a csengő elromlott, és ha a kertben vagyok, Jeromos jelzi a telefont a dallamos vonyítással, ha szólok, hogy megyek már, akkor abbahagyja.

Ezek aránylag egyszerű dolgok, Jeromos figyel, követi és előre várja, esetenként beleszólva serkenti az eseményeket. Van azonban egy nagyon érdekes történet, ami arra mutat, hogy ennél többre is képes.

Jeromos is, Bukfenc is rendszeresen kapnak egy bolha és kullancs elleni szert, ami egy kis üvegben van, és a hátukon a bőrükre kell dörzsölni. Nem csíp, abszolút fájdalommentes. Bukfenc a legcsekélyebb mértékben sem ellenzi, hiszen dörzsölés közben ugye még simogatjuk is. Jerke utálja az egészszet, ami azt jelenti, hogy amikor látja, hogy Bukfencet kenegetjük, aggódó tekintettel elhúzódik valami bútor alá, ahonnan azért lehet követni az eseményeket, de legalább fedél van az ember feje felett. Ha Bukfenc kész, hívjuk őt is, de nem elég kedvesen hívni, csak akkor jön, ha parancsolom. Állja a dolgot, de érezhetően utálja.

Ez a dolog minden évben egyszer megismétlődik, és a történetünk idején már legalább kétszer előfordult. Maga a történet egy egészen másik, de teljesen hasonló kis üvegről szól. Bukfenc öregszik, és valaki rábeszélte Évát, hogy adjunk neki kutya-Béres-cseppeket, az ő kutyáját valósággal megfiatalította. Én ugyan kevésbé hiszem, hogy kutyáinknak pont nyomelemekben van hiányuk, de adjunk. A kis gyógyszeres üvegből néhány cseppet kell az imádott kekszre csepegtetni, és Bukfenc már be is kaphatja. Meg is teszi, imádja a kekszet. Ezután újabb keksz, Jeromosé, csöpögtetés és halk figyelmeztetés Évitől: nézd csak azt a másikat. Felnézek, és azt látom, hogy Jeromos figyeli a kekszre történő csepegtetést, majd rémülten húz el az asztal alá. Kínálom a kekszet, nem hajlandó elfogadni. Bosszant a dolog, pedig lehet, hogy van racionális magyarázata. Például, lehet, hogy bűdös ez a nyavalyás csepp –

csak mi nem érezzük –, és Jeromos azért nem akarja. Félreteszem a kekszet, és sok minden történik, majd néhány óra múlva újabb kekszre csepegtetek, sokat, de úgy hogy Jeromos ne láthassa, és megkínálom. A legkisebb gyanakvás nélkül elfogadja.

Hát ez a szociális intelligencia, ami talán egy 4-5 éves gyereknél már indokolt, hogy meglegyen. (Vajon mit képzelt, meg akarjuk mérgezni?)

Ez az az eset, ami a spekuláló állatoknál, mint említettem, hiányzik. Valamiféle tapasztalat tanulságának az általánosítása, egy egészen más helyzetben történő, értelmes alkalmazása.

Muszáj még megemlítenem a „kalapos nő” történetét, mert ez azt mutatja éppen, hogy Jeromos milyen jó megfigyelő, és milyen nagymértékben megvan benne az általánosítás képessége. Már régen fenn voltunk Pesten, Jeromos még nem volt egyesztendő, de már sokfelé jártunk, sok mindenkivel találkoztunk, és az utcán már nyoma sem volt az első alkalommal mutatott hisztériának, már nagyon szeret a városban sétálni. Egyik délután séta közben szembejött velünk egy elegáns, csinos, jól öltözött hölgy, a fején egy férfikeménykalap volt, amely egyébként nagyon jól ment szürke kosztümjéhez. Egy pillanatra nekem is megakadt rajta a szemem a nem különösebben feltűnő, de érezhető extravagancia miatt.

Nem így Jeromos. Ő teljesen elképedt. Elképedésében először leült, és úgy nézte a közben valamelyik kirakat előtt megálló hölgyet, majd szabályosan körbejárta, és láthatóan a kalap izgatta. Annyira el volt képedve, hogy még a hölgy is észrevette, nevetett, és azt kérdezte tőle: „Mi az, még nem láttál kalapos nőt?” Honnan képes egy kutya rájönni arra, hogy a sok száz ember közül, akit eddigi életében látott, ez az egy valamiért különbözik? És ez a valami egy férfikalap. Női kalapos hölgyeket már sokszor láttunk, ősz volt, hordják. Milyen finom kategóriákba képes ez a Jeromos sorolni a világ dolgait, ha ilyet észrevesz?

Számtalan hasonló történet van a naplóban, de már csak egyet mondok el, amely azért különös, mert egy érzelmi állapot felfogása és kommunikációja történik benne. Egy hétvégén, meleg nyári napon indultam Nógrádra a két kutyával. Szokás szerint késésben voltunk napi programunkhoz képest. Indulnunk kellett, és előtte nem volt idő a reggeli sétára. Miután Nógrádra nagyon szeretnek menni,

minden ellenállás nélkül bekászálódtak az autóba, és elindultunk. Úgy félúton feltűnt nekem a nyomasztó csönd, meleg volt, és a két kutya nem a szokott érdeklődéssel figyelte az utat, hanem magába roskadva szenvedett.

Mi van, fiúk? – szóltam hátra, és erre mindketten olyan kifejező, panaszos nyöszörgésbe és ugatásba kezdtek, hogy teljesen egyértelmű volt a válasz. Megértették, amit kérdeztem. Ha csak két szenvedő állatról lett volna szó, akkor ugye szenvedésüknek egész úton hangot adhattak volna ugatással, nyöszörgéssel vagy más módon. Akik azonban értik a helyzetet, tudják, hogy a kellemetlenség átmeneti, tudják, hova megyünk és miért, azok persze vissza tudják fogni panaszkodásukat.

Ha kérdezik, akkor viszont kitör belőlük.

A szociális megértés fogalmához persze az is hozzátartozik, hogy az ember az adott helyzetben mit vár el, és mi az, ami ténylegesen bekövetkezik. A fenti esetben én nem gondoltam végig, hogy mit is várok erre az emberi társasághoz illő kérdésre, de a válasz pontosan olyan volt, minden apró érzelmi és értelmi felhangjában is, mintha két igazi emberfiú ült volna a hátsó ülésen.

Nagyon sokszor mondják a kutyások, hogy az ő kedvencük mindent, de mindent megért, amit mondanak neki. Tudományos háttérrel vizsgálva ezt a kérdést a dolog már nem tűnik ilyen egyszerűnek, de bizonyos, hogy a kutya viselkedése és a gazda elvárásai közötti kapcsolatról van szó. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a kutya szociális megértése a gazdának az a *hiedelme*, hogy kutyája az adott helyzetben éppen úgy viselkedik, mintha megértette volna a helyzetből reá háruló feladatokat. Ebben persze az a lehetőség is benne foglaltatik, hogy a kutya időnként tényleg megérti, amit mondanak, tényleg felfog egy bonyolultabb társas helyzetet, és ennek megfelelően is viselkedik. A következőkben ezt a lehetőséget szeretném körbejárni.

A szociális megértés alapja – a szabályok és a rítusok követése

A szociális megértés a legalsó szintjén biológiai viselkedésforma. Az állatoknál úgy írhatnánk le, hogy a csoportban élő állatok úgy viselkednek, hogy minimalizálják az esetleges konfliktusokat, mert a konfliktus veszélyes, energiaigényes, drága dolog, amelybe csak akkor keverednek, ha valóban elemi érdekeik védelméről van szó. Éppen ezért az állatoknál a szociális megértést legnagyobb mértékben genetikai tényezők szabályozzák. Ingerek, amelyekkel fenyegetni, rendreutasítani, meghunyászkodni lehet, és amelyekre az állatok pillanatnyi élettani állapotuk alapján reagálnak – s ezt csak hasonlatképpen nevezhetjük megértésnek.

Az embernél ez is sokkal összetettebb és főként tanult viselkedésforma lett. Minden embercsoportban kialakulnak viselkedési szabályok, amelyeket a résztvevők elfogadnak, szükség esetén kikényszerítenek – ez teszi lehetővé, hogy a csoport békésen végezze azt a tevékenységet, amit fontosnak tart. A szabályok egy részét észre sem vesszük, legfeljebb akkor, ha megsértjük, vagy észleljük, hogy valaki megsérti őket. Gondoljunk egy egyszerű, munkahelyi csoportra, és képzeljük el egy gondolat kísérlet kedvéért, hogy a csoportnak semmiféle viselkedési szabálya nincsen, még olyanok sem, amelyeket a nagyobb csoportok (vállalat, kultúra, vallás), amelyben a miénk benne foglaltatik, tartanak fenn. Tehát mindent szabad, ami az embernek éppen eszébe jut. Reggel összejön a csoport, persze nem egyszerre, mindenki akkor jön, amikor ráér. Ki szépen, legjobb ruhájába öltözve, ki csak egy fecskében vagy bikiniben, hiszen meleg van, néhányan pedig pucéran. Van, aki reggelivel kezd, de többen megzavarják, elvesznek a finom falatokból kérés és engedély nélkül. Van, aki dolgozni kezd, de nem azt csinálja, amit ezen a munkahelyen szoktak, hanem valami olyasmit, amit csak ő szeretne megcsinálni. Közben beszélgetnek, szerelmeskednek, bukfenceznek, néhányan

verekedni kezdenek, majd valaki tüzet gyújt a padló közepén, hogy szalonnát süssön.

Remélem, elég jól szemlélteti ez a leírás, hogy mire mennénk szabályok nélkül. Az átlag munkahelyen rend van, pontos időre kell ott lenni, és ha valaki nem vagy feltűnően öltözködik, azt rendreutasítják. Enni lehet, de meghatározott időben, még a kávénak is megvan a maga ideje. A munka rendje is ki van alakítva, az is, hogy ki kinek tartozik engedelmességni meghatározott dolgokban. És ez nagyon lényeges, a főnök átrendezheti az irodát, előírhat a munkával kapcsolatban bizonyos eljárásokat, de hatalma csak ezekre terjed ki, arra például, hogy otthon mit főzzön valaki, vagy mivel töltse a szabadidejét, nem. Az embernél tehát a szabálykövetés és a rangsor elismerése szorosan összetartozó viselkedésforma. Valójában az ember nagy újítása a rokonaihoz képest az, hogy az ember a szabályokat is képes a rangsor egy-egy helyére illeszteni. Ugye, a főnök hiába adna a bérelszámoló Kovács kezébe egy puskát és parancsolná meg, hogy ezzel a puskával minden személyt, aki az osztályra behatolni igyekszik, azonnal lőjön le. Kovács ezt megtagadná, arra hivatkozna, hogy a vállalat feletti csoportnak, a városnak, az államnak a törvényei ezt tiltják. Pedig ugyanez a Kovács, ha besorozzák a seregbe, és ugyanezen főnöke lesz a feljebbvalója, akkor harci helyzetben szó nélkül engedelmességni, mert az ottani szabályok szerint ennek így kell lennie. Tehát az is a lényeges, hogy egy adott szabály a rangsor melyik pozícióját foglalja el. A szabálykövetés és a feljebbvalók közös rangsorának kialakítása tette lehetővé a nagyon bonyolult emberi társadalmak kialakulását. Van, ahol egy személynek a parancsait követjük, van ahol egy elfogadott szabályét, és ez a hibrid természetű szerveződés rendkívül rugalmas és hatékony szociális berendezkedések felépítésére alkalmas.

A szabálykövetés kialakulását már a családon belül is meg lehet figyelni. Egy 3-4 éves kisgyerekeknek sokszor nem magyarázzuk el, hogy valamit miért kell csinálni, hanem csak azt mondjuk, hogy ezt így *kell*. És furcsa módon ez nagyon hatásos érv, ami azt mutatja, hogy fajunk genetikai adottságainál fogva képes arra, hogy szabályokat kövessen, azt viszont, hogy pontosan mi a követendő

szabály, megtanulandó dolog, mindig az adott kultúra szokásai alakítják ki.

A szabályok egy része úgy jön létre, hogy senki sem fogalmazza meg, mégis megtartják, más részét megfogalmazzuk, ha a csoportunkba új ember jön, elmagyarázzuk neki a mihez tartás végett: „Ne használd azt a nagy piros csészét, mert a főnök issza abból a kávéját.”

A munkával, politikával, társadalmi élettel kapcsolatos viselkedési minták jó részét nemcsak elmesélik, hanem le is írják, házirend, önkormányzati rendelet, kormányrendelet, törvény születik, és a modern ember ideje egy részét azzal tölti, hogy igyekszik kiismerni magát a legkülönbözőbb szabályok dzsungelében, ha pedig nem sikerül neki, akkor külön erre szakosodott polgárok segítik őt.

A szabályok szerinti viselkedés egy érdekes formája a rítus. A legtöbb szabály racionális, legalábbis a felszínen. Valamilyen cél érdekében kell így és így viselkedni, lehet, hogy a céllal magával nem is értünk egyet, de a cél általában elegendő logikai magyarázatot ad egy-egy szabály kialakulására. A rítusok szintén szabályok szerint folynak, de sokkal több bennük az érzelmi töltet, és nem szükséges semmiféle racionális magyarázattal megindokolni a kialakulásukat. Kialakulnak személyes rítusok: valamilyen csak ránk jellemző sorrendben vesszük fel például a ruhadarabjainkat, vagy készítünk el egy ebédet. Először kell a paprikát és a paradicsomot felvágni és csak utána a hagymát, hogy amikor a hagyma szépen megpirult, azonnal rá lehessen tenni a lecsónak valót, vagy pedig előbb felvágjuk a hagymát és megpirítjuk, közben van elég idő arra is, hogy a paprikát felvágjuk. De lehetne úgy is, hogy felvágunk mindent előre, majd elkezdjük a főzést a kívánatos sorrendben. Mindenkinek megvan a maga egyéni rítusa, egy olyan szabály, ami csak neki fontos, csak az ő számára kötelező. A családnak is vannak rítusai. Például szombaton mindenki sokáig alhat, de maga a családfő készíti el a reggelit, mert ő a korai keléshez van szokva. Az ember szociális környezetét, a családot, a munkahelyet, a vallási közösségeket az teszi átláthatóvá, könnyen kiismerhetővé, hogy kialakulnak a rítusok és a szabályok. Képzeld el, mennyire képtelen helyzet volna, ha a templomban mindennap más és más rítust követnének. A hívők nem tudnának

bekapcsolódni, nem értenék, hogy miről van szó, felbomlana a vallási közösség, megszűnne az együvé tartozás érzése. A szociális megértést, amelynek fontosságáról az előbbiekben szó volt, éppen az teszi lehetővé, hogy a társas életünk rítusok és szabályok szerint folyik. Pontosan tudjuk, hogy ha este apa nyakkendőjét köti, akkor zakót is fog venni, és egy olyan helyre megy, ahova minket, gyerekeket nem visz el. A rítus és a szabály bizonyos értelemben kommunikációs funkciót is betölt. Az apa nyakkendőkötése jelzi, hogy este egy időre eltávozik.

Az üdvözlési, temetési, születési, házassági és más rítusok egyrészt megteremtik és szinkronizálják az embercsoport számára fontos események érzelmi háttérét, másrészt hírt adnak arról, hogy az adott esemény bekövetkezett, végbement, megtörtént. Az érzelmi háttér gondoskodik arról, hogy az esemény „fontos legyen”, tehát ne felejtjük el könnyen, ami történt, így a csoportok története nem csupán valamilyen időbeliségen alapuló, racionálisan elrendezett eseménysorozat, hanem az érzelmek által fontosnak ítélt, a rítus szabályai által megjelölt, a csoport kultúrájával összefonódott dinamikus rendszer. A rítusok és a szabályok tehát nagyon fontosak az ember, az embercsoportok és a társadalmak életében. A rítus- és szabálykövetés képessége ezért genetikai adottságunk.

Jeromos felismeri a szabályokat

A kutyák hosszú háziasításuk során megszerezték a rítus- és szabálykövetés tulajdonságát. Ezért taníthatók meg könnyen a gazda által követett vagy akár előre megtervezett, megfogalmazott szabályokra. Jeromos pontosan tudja, hogy a séta úgy kezdődik, hogy utcai ruhát veszek, cipőt húzok, kérem a nyakörvet és rácsatolom, majd a pórázt kérem, és azután veszem a kulcsot, nyitom az ajtót és megyünk. Ez a cselekvéssor átmenet a rítus és a szabály között, de Jeromos pontosan figyeli, és a maga részét megtartja. Tehát, ha itt az ideje, akkor az előszobaajtó mellett heverő nyakörvek és pórázok halmazához rohan, de még hátrafelé figyel, hogy elkezdtem-e az öltözködést, ha ez rendben folyik, türelmesen vár, csak a cipő felhúzásnál lesz már nagyon izgatott, hiszen ez a készülődés végét jelzi. Készségesen hozza a nyakörvet, a pórázt, mert ez az ő dolga. Ezután már indulhatnánk is, és ha ilyenkor nem indulunk, hanem, mondjuk, még valamiért befordulok a fürdőszobába, Jeromos méltatlankodva ugatni kezd: „Most nem az jön!” Ha viszont a kulcsomat a szobámban felejtettem, és szólok, hogy várjál, hozom a kulcsot, akkor Jeromos csöndben vár, mert a kulcs az fontos, és most tényleg az a lépés jön. Hozzá tartozik a szabályokhoz az elindulás pontos időpontja is, ezt mindig a megelőző napon követett időértékek adják. Elég tehát két-három egymás utáni napon, mondjuk, délután 4 órakor elindulni, a rákövetkező napon Jeromos néhány perces időhatáron belül négy órakor jelentkezik sétára.

A sétára indulás egyszerű rítus. Nógrádról hazajönni autóval már sokkal bonyolultabb, de Jeromos ezt is figyelemmel kíséri, és amikor a holmik összeszedése és a rendcsinálás egyre szervezettebb lesz, megy az autóhoz, és kéri, hogy engedjük be. Valószínűleg azt gondolja, hogy így a legbiztosabb, hogy nem hagyjuk itt. Bukfenc például sohasem akar előre beülni, ő türelmesen megvár mindenkit, és csak a legutolsónak távozó személlyel jön az autóhoz. Ő az utat

is ritkán figyel, inkább kényelmesen elheveredik, és várja a megérkezést. Nem így Jerke. Ő egész úton áll és figyel az utat, no meg az út mellett felbukkanó kutyákat, macskákat, amit jellegzetes morgással hoz a tudomásunkra. Nem is gondoltuk, hogy Jeromos pontosan megjegyzi azt, hogy merre kell jönni, míg néhány alkalommal az út során valamilyen kis kitérőt nem tettünk, és Jeromos hangos ugatással nem jelezte, hogy rossz irányba megyünk. Mindig igaza volt. Érdeemes ebbe belegondolnunk. Egy közönséges állatnak ugye, fogalma sincs arról, hogy mi fog történni, miután bevágták őt egy autóba, és még ha figyelne is, a gyorsan rohanó képekben rendet teremteni, valamilyen szabályt, mintázatot felismerni képtelen. Az ember és valószínűleg Jeromos viszont az egész autózást képes egy nagyobb gondolkodási keretben elhelyezni, kiindulás, akció, végcél, és akkor természetesen már arra is van lehetőség, hogy a kisebb részletek is pontosan a helyükre kerüljenek. Az ilyen elme *gondolkodik* azon, hogy éppen mi is történik.

Semmi kétségem afelől, hogy Jeromos gondolkodik.

Vannak persze egészen egyszerű szabályok, mint minden kutyánál, amelyeket nem is kellett különösebben tanítani, egyszerű, néhányszor megismételt utasításra kialakultak. Így például az, hogy a reggelinél, amikor kezembe veszem az összevágott parizert, akkor Jeromosnak a tányér mellett le kell ülnie mindaddig, amíg nem mondom, hogy „lehet”, még akkor is, ha közben rájövök, hogy egy darabot útközben elejtettem, és visszamegyek érte, amíg nincs „lehet”, nincs reggeli. Ugyanilyen szabály az, hogy ennivalót nem lehet elvenni a másik kutyától, csak ha annak már nem kell. Jeromos soha nem nyal bele Bukfenc tányérjába, de ha ő maradékot hagy, akkor békésen tűri, hogy azt Bukfenc megegye, és ez fordítva is így van.

A szabálykövetés tulajdonságának vizsgálatában az egyik legérdekesebb kérdés az, hogy hogyan ismerik föl a résztvevők a szabályokat, milyen gyorsan mennyire bonyolult szabályt képesek megtanulni és megtartani.

Különösen érdekes az, amikor a kutyák egy bonyolultabb emberi rítust látnak, és abba azonnal beilleszkednek. Többször írtam már arról, hogy karácsonykor a kutyáknak is kell ajándékot osztani,

különben igen bánatosak lesznek. A tanszéken egy időben mindig Gödön volt a karácsonyi ünnepség, amit hosszas tevékenykedés előzött meg, vacsorafőzés, fadísztés és hasonlók. Amikor már minden elkészült, összegyűltünk, és a „Vigalmi Bizottság” egyik tagja sorba vette a korábban a fa alá helyezett ajándékokat, és felolvasván a csomagocskára írt nevet, szólította a címzettet, majd átnyújtotta a pakkot, mi, többiek pedig vártuk, hogy milyen képet vág az illető az ajándékához. Még jóval karácsony előtt egy kalapból húztuk ki annak a nevét, akinek majd apró ajándékkal kedveskedünk, de senki se tudta előre, hogy ő kitől fog valamit kapni. Ez persze sok tréfára adott alkalmat. Ilyen alkalmakkor én mindig vittem egy apró csomagocskát külön Bukfencnek, és amikor Jeromos megérte az első karácsonyt, természetesen neki is. Ezen a karácsonyon is elkezdődött a nevek felolvasása, és az első három megajándékozott után harsány nevetés hangzott fel, mert Jeromos és Bukfenc látván, hogy itt „osztanak”, szépen sorban odaültek a karácsonyfa elé és várták, hogy rájuk kerüljön a sor. Az ajándékok nem megehetőek, tehát nem arról volt szó, hogy, mondjuk, enivalót osztanak, tehát nem valamilyen szagra vagy ismert látványra gyülekeztek. Egy különleges rítus zajlott, annak mindenféle érzelmi és szociális jeleivel. Ezekből tudta Jeromos, hogy mi a teendő.

A tanszéki kutyás kísérleteinkben azt találtuk, hogy a kutyák az emberhez, gyerekekhez, egyetemi hallgatókhoz mérhetően gyorsan, könnyen felfedezik egy játék szabályait, és ugyanilyen gyorsan hajlandók követni azt a játék kedvéért. Valószínűleg a szabályfelismeréshez az embernél jelentősen hozzájárult az utánzási hajlandóság. Az ember a legjobb majmoló – onnan tudjuk ezt, hogy gondos etológiai kísérletek kimutatták, hogy a majmok majmolása bizony eléggé bizonytalan, nehézkes dolog. Vannak olyan csimpánzpopulációk, amelyek pálmadiót törnek két kődarab segítségével. Az egyiket üllőnek, a másikat kalapácsnak használják. A dió kemény, és meglehetősen pontosan, jól kiszámított erővel kell célozni ahhoz, hogy ne zúzódjon teljesen össze, mert akkor nehéz a héját a puha béltől elválasztani, de ugyanakkor azért mégis elég nagyot kell rá csapni, hogy összetörjön. Ezt a technikát a csimpánzkölykök a mamájuktól tanulják, és kizárólag a mamájuktól, mintegy 4-5 év leforgása alatt. Tehát nagyon nehézkesen, nagyon

lassan. Hasonló korú embergyereknek erre 1-2 nap is elegendő lenne. Valószínűleg az összpontosított figyelem a legfontosabb feltétele ennek a tanulási formának.

A kutyák egymást is, gazdájukat is utánozzák. Terelőpulikat használó juhászok állítják, hogy akkor lesz jó terelő a kölyökből, ha az idősebb kutya mellett tanulja meg a terelés igen nehéz művészetét. Egy ízben, amikor Jeromos még talán csak egyéves volt, hazafelé indultam Gödről, és ez azzal kezdődött, hogy a két kutyát igyekeztem az autóba terelni. Jeromos ugrott is azonnal a hívó szóra, helyére a hátsó ülésre. Bukfencnek azonban nem volt kedve még hazajönni. Miután engedelmes jó kutya, elvánszorgott az autóig, de a nyitott ajtó előtt szépen hanyatt vágta magát, jelezvén, hogy én még maradnék, de ha nagyon muszáj, akkor tegyél be. Sajnos ez nem az első eset volt. Készülődésünket vidám megjegyzésekkel kísérte Pali barátom is, túlságosan korai és szép még az idő, hogy ezek hazamenjenek, mondta. Megőrizendő maradék tekintélyemet, gyorsan felemeltem Bukfencet és szépen a hátsó ülésre tettem őt is. Ekkor, Jerke nagy vidáman, villámgyorsan kiugrott az autóból és pontosan arra a helyre feküdt, ugyanolyan pózban, mint Bukfenc. „Tessék engem is beemelni!” Ami, Pali harsány nevetése közben meg is történt. Aki látta a jelenetet, azt nem kellett arról meggyőzni, hogy Jeromos nemcsak utánzásra képes, de fejlett humorérzéke is van.

Már említettem, hogy az állatokat általában nem nagyon érdekli az, hogy a másik mit és hogyan csinál. A legtöbb „majmolás”-ról kiderült, hogy csupán arról van szó, hogy a fajtárs felhívja valamelyik társa figyelmét arra, hogy itt valami érdekes, főleg ehető dologhoz lehet hozzájutni, és ezután mindenki maga újra feltalálja, hogy egészen pontosan hogyan is lehet azt a finomságot megszerezni.

A kutatók azt gondolják, hogy a másokra figyelés és a mintakövetés, az utánzás képességét a legmagasabb rendű formában a „csináld azt, amit én” típusú kísérletekben lehet tanulmányozni. Ez tulajdonképpen egy nagyon bonyolult szabályfelismerési kísérletnek is felfogható. Azt a szabályt kell az állatnak, esetenként gyereknek, megtanulnia, hogy figyelje a kísérletvezető tevékenységét, és amikor elhangzik a „csináld!” parancs, akkor az emlékek alapján kell utánozni őt. Csimpánzok és

delfinek sok hónapos tréning után képesek ezt a feladatot megoldani. A tanszéken úgy gondoltuk, hogy egyszer érdemes lenne ezt kutyákkal is megpróbálni, de a kicsinyhitűségünk miatt egyre halogattuk. Egyszer azután a rokkantsegítő kutya alapítványunk egyik kutyája – Filip – gazdájának említették munkatársaim, ő pedig néhány nap alatt megtanította a kutyát erre az utánzási formára.

Filip állandó munkában van, igen képzett kutya, és nagy kérdés volt, hogy ez a különös utánzóképeség a sok tréning eredménye-e, vagy erre tulajdonképpen a legtöbb kutya képes. Így hát Filipet befogtuk egy tisztességes, a tudomány szabályai szerinti bonyolult kísérletbe a szükséges unalmas kontrollokkal, én meg csak úgy partizán módra megkíséreltem a dolgot Jeromossal.

Büszkén jelenthetem, hogy már két kutya van a világon, akik ezt a feladatot értik és meg tudják oldani, ráadásul sokkal gyorsabban, mint a csimpánzok, pedig azoknak kezük van, és sokkal könnyebb nekik utánzási feladatokat kitalálni. No, de ne ócsároljuk a szegény rokont, térjünk vissza Jeromoshoz, mert nagyon érdekes, hogy hogyan fogta fel ő ezt a nagyon bonyolult dolgot. Jeromosnak időnként játékos feladatai vannak, cipőt, labdát, játékokat kell felszednie és különböző helyekre vinnie, még apró fémpénzeket is hajlandó felszedni és a markomba tenni.

– No, gyere, Jerke, most valami különleges játékot fogunk játszani! – hívtam, és egy üres székhez vezettem, ami alatt ott volt a kedvenc gumikrokodilja.

Első feladat: feltenni a krokodilt a székre.

– Jerke, ülj le! Figyelj! – Felteszem a krokodilt én magam, majd vissza a szék alá, és szólok neki: – Csináld!

Jerke azonnal ugrik, de úgy gondolta, hogy itt a régi odahozós feladatról van szó, és ezért a krokodilt a kezembe nyomta.

– Ez nem jó, Jerke – mondtam, igyekeztél színtelen, közömbös hangot használni, a negatív hatások elkerülése végett. Ezután megint leültem.

Második feladat: körbemenni a szék körül.

– Figyelj! – Majd körbementem a szék körül. – Csináld!

Jerke még mindig a krokodilban gondolkodott, odaugrott, és megint a kezembe adta.

– Nem jó.

Harmadik feladat: felugrani a székre.

– Ülj, figyelj! – és felugrottam a székre, majd vissza. – Csináld!

Először megint a krokodilra sandított, de miután ugrálni is nagyon szeret, meggondolta, és ő is felugrott.

– Nagyon jó! Jól van, Jerke! Ez az! És még kapsz is érte valami finomat! – Egy szem tápot adtam neki.

Ez volt az első alkalom. Azután naponta egy-egy próbálkozás ugyanezzel a három feladattal. Lényeges, hogy a feladatok ugyan különbözők, de a csináld! parancs elhangzásakor minden ugyanazon a helyen van, tehát az éppen látható elrendezés semmiféle támpontot nem adott Jeromosnak, hogy mit is kell csinálni. Csak akkor felelt meg a feladatnak, ha visszaemlékezett arra, amit én csináltam az imént. Körülbelül 8-10 napig Jeromos sokszor ejtett hibát, és nem azt a feladatot hajtotta végre, amit kellett volna. Idővel ilyenkor dühös lett, és veszekedett velem, ugatott vagy megpróbálta a krokodilt mindenáron a kezembe gyömöszölni, mondjuk, a szék körüli séta helyett. A legmulatságosabb az volt, amikor úgy nagyjából a feladat megértése előtti időben, már az első feladat bemutatása után (mindennap más volt természetesen a sorrend) gyorsan egymás után megcsinálta mind a hármat, és várta a dicséretet, és amikor enyhe korholás jött, éktelenül dühös lett és ugatott. Ekkor én is felfogtam valamit, azt, hogy talán a három feladat túlságosan összekapcsolódott Jeromos elméjében, és csak éppen azt nem érti, hogy mindig csak egyet, az éppen megelőzőt kell csinálni. Ezért változtattam az elrendezésen, és egy egészen más helyzetben, a lakás különböző részein leültettem. Figyelj! Csináltam valamit, például egy tárgyat elvittem egy sarokba, vagy letetem egy papírlapot a földre, és kezemmel megütöttem. Csináld! És Jeromos az esetek 80-90 százalékában pontosan utánam csinálta.

Tehát megértette, hogy miről van szó!

Végső bizonyítékként kimentünk Nógrádba, és az ottani teljesen eltérő környezetben adtam „csináld azt, amit én” feladatokat. Jeromos itt is sikeres volt. Persze mindig vannak feladatok, amelyeket valamiért nem szívesen csinál. Ha Évihez kell valamit vinni, máris ugrik, ha Bukfenchez, akkor lefekszik és rágja az

odavinnivalót. Irigy kutya! Vagy csak azt gondolja, hogy ilyen tiszteletre méltó idős személyeket ne vonjunk be a mi bensőséges játékunkba.

Már az is meglepő, hogy a kutyák képesek a „csináld azt, amit én” feladatra. Nagyon meg fogja lepni a csimpánzokkal foglalkozó kollégáinkat, amikor az erről szóló publikáció megjelenik (és biztosan sokat kukacoskodnak majd a lektorok, mert senki se szereti, ha érdekes, az orrunk előtt heverő dolgokat mások fedeznek fel). De az igazán meglepő az, hogy milyen gyorsan képesek a kutyák ezt a dolgot megtanulni, és ez különösen fontos, mert ugye még azt is figyelembe kell vennünk, hogy nekik nincsen kezük, tehát a feladatokat nem lehet pontosan azonos formában végrehajtani, hanem valamiképpen „transzponálni” kell a kutyatest lehetőségeire. Kéz helyett a kutya a szájával helyez el tárgyakat. És persze ez a lényeg! Az, hogy *funkcionális* szempontból megfelelő legyen az utánzás. Egy elme számára ez azt jelenti, hogy valamennyire el kell vonatkoztatni a látottaktól, meg kell érteni a feladat lényegét, és ugye ez nem a pontos másolás, az egészet át kell fordítani kutyatestre, és csinálni.

Nem kis teljesítmény!

De nagyon szépen beleillik mindabba, amit eddig a kutyákról megtudtunk. Az, hogy nagyon koncentráltan figyelnek minket, az, hogy kialakult a szociális megértésük, tehát felismernek funkcionális kapcsolatokat személyek, tárgyak, helyzetek között, és az, hogy képesek bizonyos mértékű elvonatkoztatásra is. Mindezen képességek szükségesek a „csináld azt, amit én” feladatok megoldásához. Melegen ajánlom az olvasóknak, hogy fedezzék fel kutyáik e különleges képességét, lehet, hogy pillanatokon belül az intelligens kutyák országa leszünk.

A pislákoló kutyaelme problémája

Van még egy nagyon fontos vonatkozása a rítus- és szabálykövetésnek. Mégpedig az, hogy alkalmas megoldást kínál az elme *ébredésére*. Azt az ember saját magáról is tudja, hogy igazán tudatos állapotának az időtartama – tehát amikor ítélt, dönt, választ vagy intenzíven elgondolkodik valamin – nem teszi ki ébredésének teljes idejét, bár elég nagy részét alkotja. Nagyon sokszor mintegy „ébredés álmodunk”, elbambulunk, de közben elgondolkozunk valamin, aminek pillanatnyi szükségleteinkhez látszólag semmi köze. Eltervezünk, kigondolunk valamit, az is lehet, hogy éppen egy megszokott, valamilyen szabálynak megfelelő cselekvéssorozatot végzünk, majdnem teljesen automatikusan. Tehát autót vezetünk, gyomlálunk, fúrunk-faragunk vagy éppen főzünk, de bevált mozdulatok rítusával. Nem kell sokszor dönteni, választani, mert mindent úgy csinálunk, ahogyan azt megszoktuk. Éber állapotunk nagyobbik része ilyesmivel telik el. Bár ősi állati létünk testi emlékei még felsejlenek, például a délutáni szundikálás igen kellemes szokásában. Az állatok, bár egyik szemük mindig nyitva a lehetséges veszély jelei számára, ha már jóllaktak, nem szomjasak, általában pihennek, ejtőznek. Ilyenkor elméjük is mintegy takaréklángon van, akkor ébred fel teljesen, ha külső vagy belső ingerek felkeltik, tehát, ha megint éhesek, szomjasak lesznek, vagy valamiért menekülniük vagy küzdeniük kell. A szociális állatoknál az arány eltolódott az ébredés felé, mert figyelni kell a csoporttársakat is, de ez valószínűleg nem jelent érdemi különbséget. Az ember saját evolúciójában azzal kerekedett az állatok fölé, hogy elméjének pislákolását szinte állandó intenzív működéssé fejlesztette. Képes arra, hogy teljesen jóllakott, nyugalmi állapotában is működtesse elméjét, és a működés eredményét később mint rítust vagy jól kigondolt szabályt a saját érdekében alkalmazhassa. Ennek az elméműködésnek még az az előnye is megvan, hogy egy csoportban elég, ha egy-két sokat ábrándozó, kreatívan gondolkodó

ember van, ha egyébként az utánzás ugyancsak emberi jellegzetességével már bírnak. Az alkotó a gondolatait megosztja másokkal, és így az egész csoport használhatja azokat, olyanok is, akik talán egyedül sohasem lennének képesek ezt-azt kitalálni.

Az elme pislákolásától a „lobogásig” evolúciósan igen hosszú út vezetett, és nagyon valószínű, hogy az út elején, de tulajdonképpen még ma is, éppen a szabálykövető viselkedés és a rítusok tették lehetővé az elme időnkénti ébrentartását. Nagyon jól lehet ezt látni a tudatilag most ébredező kutyákon. Ha nem ragaszkodnának a rítusokhoz, akkor egy csomó dolog eszükbe se jutna, békésen bóbiskolnának, hiszen az ember gondoskodik minden szükségletükről. Jeromos például, aki egy igen élénk észjárású kutya, egész nap láthatóan azon töri a fejét, hogy mit lehetne csinálni. Megjövünk a reggeli sétáról, végre pihenhetnénk egyet, de Jerkének eszébe jut valamelyik kedvelt játék (minden játék egy szabályozott rítus), és már piszkálni is kezd, hogy játsszunk eldugósat, vagy hozza a füles labdát, és ráncigálással vegyes eldobósat kell játszani. Nógrádban gyakran átbballagunk Zsuzsikáékhoz egy kávéra, rövid beszélgetésre, ez persze Jeromosnak is alkalmat ad arra, hogy egy kicsit szaladgáljon, abban a kertben is körülnézzon, kap is valami apróságot Banditól, szóval, a látogatás izgalmas egy kutyának is, ezért gyakran kéri. Nem is olyan régen Zsuzsikáéknál ebédeltem délután pontosan két órakor, persze Jeromos és Bukfenc társaságában. A finom ebéd olyan nagyra sikeredett, hogy megegyeztünk, holnap essük meg a másik felét. Másnap egy perccel két óra előtt megjelent Jeromos a szobámban, és jelezte, hogy szeretne valamit. Én éppen nyakig voltam egy sürgős munkában, az ebédről is elfeledkeztem, és nem értettem, hogy ilyen szokatlan időben vajon mit akarhat. Meleg volt, csak nem akar sétálni menni, aminek az ideje amúgy is csak négy óra felé jön el?

Mi a fenét akarhat ez a kutya?

Mit akarsz, Jeromos? Erre megnyalta a száját, ami nála az evés egyezményes jele. Bolond ez a kutya, vacsora csak a séta után jár, gondoltam, de azért kipróbáltam, hátha csak valami csemegére vágyik, ezért megkínáltam egy keksszel. Elfordította a fejét. Te jóisten! Mit akarsz, Jeromos? Erre ugatni kezdett, mint séta előtt, és

elindult a kertkapu irányába, folyton visszanezve, hogy végre megértettem-e. Időnként lesújtó véleménye van a megértési képességeimről. Ekkor jutott eszembe a tegnapi megbeszélés ebéd. Ja persze, na gyerünk! De még egy próbája van az igazságnak, ha kiengedem, és egészen más fele megy, akkor tévedtem, és mindez csak a véletlenek egybeesése. Nem tévedtem. Jeromos nyílegyenesen vágtatott Zsuzsikáékhoz, akik azt mondták, már éppen telefonálni akartak, hogy menjek. Jeromos ott nem kap ebédet, az otthoni ebédnek se volt ideje, de pontos szociális óráján be volt állítva, hogy a tegnapi megfelelő időpontban, két órákor át kell menni, és ott izgalmas események lesznek, legfőképpen evés, amit jelzett is nekem.

Jeromos arra is ügyel, hogy pesti lakásunkban betartsuk a házirendet. Ha sokáig dolgozom, úgy hét, fél nyolc felé bejön, és figyelmeztet, hogy ilyenkor valami vacsorafélét kell bekapnom. Teljesen önzetlenül szól, mert ő már az övét megette. Ritkábban előfordul, hogy leülök megnézni valamelyik tévéhíradót, és akkor Jerke mellém telepszik, kekszet kér, majd hosszas simogatást, és ha rossz a műsor, azaz az esetek többségében, elzárjuk a készüléket és játszunk eldugóst, „csináld azt, amit én”-t vagy bármit, csak jó mozgalmassal legyen.

Azt gondolom tehát, hogy a rítus- és szabálykövetés nagyon fontos jele a kutyaelme felszabadulásának a külső ingerek hatalma alól. Lehetővé teszi, hogy belső élet alakuljon ki, gondolkozhassék az elme azon, hogy mi is következik most, és azt majd hogyan lehet csinálni. Persze az emberhez viszonyítva ez a felszabadulás még sporadikus, rövid ideig tart, de napjában többször előfordul.

Miután épp most, írás közben délután négy óra lett, Jeromos itt méltatlankodik mellettem (Bukfencsel együtt), és menthetetlenül sétálni kell mennünk a nógrádi mezőkre, ha szerencsénk van, még annak a szemtelen nyuszinak valamelyik rokona is ott lesz, no viszontlátásra holnap, a következő fejezetben.

A nyelv küszöbén, vagy fél lábbal már bent?

Mielőtt Jeromosra térnék, van anyag bőven, érdemes az eddigieket, a szoros érzelmi kötődést és állandó figyelmet, a szociális megértést, a rítus- és szabálykövetést, és az utánzást összevetni a kommunikációval, mert nagyon érdekes, logikus következtetésekre juthatunk.

Azt gondolom, hogy a nyelvi készség mindenképpen a szociális megértésen alapszik. Csak annak az elmének lehet valamiféle oka bármit is közölni másokkal, amelynek valamiféle elképzelése van egy adott szociális helyzetről. A gerinces állatok között vannak magányosan élők, de még ezek is kommunikálnak nemi partnereikkel és ivadékaikkal. Ez a kommunikáció rendkívül leegyszerűsített kapcsolat, amely a közeledést, fenyegetést, megadást, veszélyt képes jelezni, és miután ezekre az állatok mindennapi életében szinte pillanatonként szükség van, ez a kommunikáció genetikai meghatározottságú, nem nyitott, nem tanult, nem kreatív, mint az emberi nyelv. A szociális fajok, különösen azok, amelyek egész életüket egy csapatban töltik, már nemcsak a kommunikáció genetikai eszközeit használják, hanem megtanulják, hogy csoporttársaik bizonyos helyzetben hogyan viselkednek – ez pedig ugye a szociális megértés. Már Nikolaas Tinbergen munkáiból tudjuk, hogy például a sirályok nem automatikusan reagálnak a csoporttársak vészkiáltásaira, hanem megtanulják, hogy melyik az, amelyik nem túlságosan ideges, nem kapkod, és éppen akkor szól, amikor a veszély már akkora, hogy tenni kell valamit. A túlérzékeny, ideges egyedek vészkiáltásaira a kolónia nem reagál. Ez a viselkedés az egyedek egymástól való megkülönböztetésének képességén és tanuláson alapszik. Még semmi köze az emberi nyelvhez, de már egy kicsit több mint a gének által dirigált válaszreakció egy környezeti hatásra. A majmok, különösen az emberszabású majmok, igen összetett csoportokban élnek, és a

reprodukción és a csoport védelmén kívül sokféle egyéb társas viselkedésformát is mutatnak. Például őrzőterületeket tartanak a csoport területének határain, vadásznak kisebb állatokra. Nyelv még ehhez sem szükséges, de igen fejlett szociális megértés igen. Az állatkertekben, laboratóriumokban tartott csimpánzok számos jelét adták annak, hogy hamar kiismerik környezetük szokásait, és ezután pontosan értik, hogy mikor mi történik, és ha lehet, az eseményeket saját érdekükben használják fel.

Az ember a legszociálisabb gerinces állat, nagy létszámú, zárt, együttműködő csoportokat hozott létre az evolúció során, amelyek csak szüntelen tevékenységgel, konstrukciós aktivitással, hiedelmekkel és folyamatos kommunikációval voltak képesek fennmaradni. Ez a kommunikáció kezdetben csak egyes jelek megértésén és megtanulásán alapult, később, ahogyan a szociális megértés tovább fejlődött, ahogyan egyre gyakrabban lett szükség a közösen elfogadott szabályokra, rítusokra, a kommunikáció nyelvvé fejlődött.

Próbáljuk magunkat beleképzelni egy olyan ősember- (mondjuk *Homo erectus*) csoport tagjainak helyzetébe, amelyek még igazából nem jutottak el a nyelvhasználati képességhez, de már zárt szoros csoportot alkotnak, vagyis már együttműködnek, figyelnek egymásra, utánozzák egymást, egyszerű szabályokat és rítusokat követnek. A minderre képes lényeknek valamiképpen kommunikálniuk is kell egymással! Még nincsen nyelvük, de már van szociális megértésük, tehát elméjük folyton azon jár, hogy vajon mit fognak tenni a többiek. Megpróbálhatják ezt az egyszerű rítusokból is kitalálni. Ha, mondjuk, egy friss, még fogyasztható döglött zebrát talált valamelyikük, akkor, ha már kialakult az állati tetemek hazaszállításának rítusa – például úgy, hogy nagy faágakat tördelnek le, majd együtt elviszik azt a tetemig, amit ott ráhelyeznek, és úgy húzzák haza –, akkor az, aki a zebrát megtalálta, a rítus felidézésével kommunikálhat! Ekkor a rítus elemeinek bemutatása nem a rítus eredeti célját, a zebra hazaállítását szolgálja, hanem a kommunikációt, annak jelzését, hogy „emberek, zebrát találtam, gyertek, hozzuk haza!”.

A nyelvészek egyetértenek abban, hogy a mai nyelvek mind egyformán fejlettek, egyiknek ez, másiknak amaz a része a

finomabban kidolgozott, de valamennyi alkalmas minden emberi gondolat kifejezésére, és nincsenek olyanok, amelyek valamilyen okból még nem eléggé kidolgozottak. Ha tehát abban gondolkodunk, hogy milyen lehetett az emberi kommunikáció a kezdeti szakaszában, amikor még nem volt nyelvtan, nem voltak bonyolult kifejezések a történések pontos helyének, idejének, módjának leírására, akkor a nyelv legáltalánosabb tulajdonságaiból kell elindulnunk. Minden nyelvnek van egy szótára, vagyis olyan jelek gyűjteménye, mint például a beszélt, leírt szavak. Ezt az adott nyelvet beszélők mind ismerik, ezek mind tanult jelek. A mai nyelveknél ez a szótár óriási, csak az alapszavak is több százezret tesznek ki. Nem tudjuk, hogy mennyi a legkevesebb jel, amennyinek egy a kommunikáció szempontjából már nyelvnek tekinthető rendszerben feltétlenül meg kell lennie, de biztosan nem lehet nagyon sok, néhány tíz, vagy néhány száz.

Pléh Csaba barátom, akinek az egyik tudományterülete a nyelvpszichológia, azt mondja, hogy talán abból kellene elindulni, hogy azok a mentálisan visszamaradt gyerekek, akik egyáltalán megtanulnak beszélni, általában minimum 200-250 szót használnak. Ez lehetne tehát az emberi nyelv szókészletének alsó határa.

Akármennyi is a szókészlet alsó határa, az emberi nyelv jeleinek két tulajdonsága fontos: az első, hogy utaljanak a külső világ valamilyen tárgyára, személyére, jelenségére, másrészt, hogy utaljanak *egymásra*, tehát a jelek valamiképpen egy funkcionálisan összefüggő hálózat kialakításának alkotói is lehessenek. Ebből következik az, hogy a jeleknek, vagy jelsorozatoknak *jelentésük* kell hogy legyen. Valószínű, hogy a jelentés éppen a hálózat tulajdonságaként, mintegy „magától” jelenik meg (megint el lehet azon gondolkodni, hány jeltől lehet egy olyan funkcionális hálózatot kialakítani, ahol a jelentés mint új tulajdonság megjelenik). További tulajdonsága, és ez is nagyon fontos, hogy a jelek sorozata meghatározott szabályok szerint legyen létrehozható (ebből lehet idővel a grammatika, pontosabban a szintaxis). A létrehozható kombinációk, sorozatok nem alkothatnak valamilyen kicsi, befejezett, zárt halmazt, mert akkor az ilyen jelek halmaza semmiben sem különbözne az állatok által alkalmazott, genetikailag rögzített jelrendszertől, hanem *nyitottnak* kell lennie, hogy bármikor hozzá

lehesen adni új kombinációt. A nyitott nyelvben az új kombinációk új jelentést hordozhatnak, ami a nyelvi *kreativitás* forrása. A kreativitás tulajdonsága azt jelenti, hogy új helyzetben, új közölnivaló esetén lehetséges új jeleket vagy új, addig még nem használt kombinációkat új jelentéssel létrehozni.

A jeleket értelmesen használó csimpánzok, valamint Alex papagáj úgy százötven jelet sajátítottak el. Persze a szókészlet a nyelvi rendszernek csak az egyik lényeges összetevője, és valószínűleg ezeknél az egyébként igen értelmes állatoknál a jelentést hordozó tulajdonság még nem a hálózathoz, hanem csak magukhoz a jelekhez kötődik. Kizárólag jelhez kötődő értelmezést egyszerű kondicionálással minden gerinces állatnál ki lehet alakítani. A nyelvi jelentés viszont a jelek hálózatán alapszik, a hálózat értelmezésén.

Kommunikációs tapasztalataim Jeromossal azzal a meglepő felfedezéssel jártak, hogy a szabályok, rítusok követése, valamint az utánzás képessége, beágyazva a szociális megértés bonyolult elmefolyamatába tulajdonképpen mindenben megfelel egy nagyon egyszerű, primitív nyelv követelményének.

Amikor, mondjuk, késő ősszel Gödön, a tanszéken Jeromos szerint túlságosan sokáig üldögélek az íróasztalomnál mindenféle haszontalan papírdarabok fölé görnyedve, Jeromos odamegy az egyik székre dobott kabátomhoz, és ha éppen elkapja a pillantásomat, orrával megböki a kabátot, és nagyon sürgetően néz rám. Ennek a jelentése nagyon egyszerű: vegyem már fel azt a kabátot, és induljunk sétálni a szép gödi parkban. Az ottani sétarítus szerves része az, hogy én felveszem a kabátomat, tehát Jeromos utalása a rítusra lényegi kommunikáció. Nem azt jelenti, hogy ez itt egy kabát, vagy, hogy ezt a kabátot fel szokták venni, vagy, hogy ez a gazda kabátja, hanem egyértelműen az, hogy gyerünk sétálni! Mert a séta a kabát felvételével kezdődik! Jeromos nyelvi kreativitása abban fejeződik ki, hogy ha nyár van, és én kabát nélkül vagyok, akkor más eszközöket használ. Például odajön, és szelíd farkcsóválással néz a szemembe, amolyan kérdő hangsúllyal, ami nagyon jól felismerhető. Ha nem tudom, hogy mit akar, vagy úgy teszek, mintha nem tudnám, akkor megkérdezem: „Mit akarsz, Jeromos?” Erre többféle válasz lehetséges, az egyik, hogy tényleg sétálni akar, és akkor egy jellegzetes ugatást hallat, és szalad is az

ajtóhoz. A rítus egyik eleme itt is megtalálható – az ajtóhoz szaladás –, a másik elem viszont hangadás, mindig ugyanolyan, tulajdonképpen egy primitív szó. Van persze, hogy Jeromos nem sétálni akar, hanem éhes, ez nem feltétlenül azt jelenti, hogy szegény kutya már napok óta nem evett, hanem általában csak annyit, hogy enne valami finomat, ha lehetne. Ilyenkor megnyalja a száját. Kérdés (mit akarsz?) – szájnyalás (enni valamit). Ez teljesen egyezményes jele a falatozás igényének, még sohasem derült ki, hogy mást akart volna. De ugyanezt a jelet használja akkor is, ha a zajból ítélve Zsuzsikáék éppen ebédre készülődnek, és Jeromos általában úgy gondolja, hogy ha valahol ebédelnek, neki ott a helye! Ekkor jön, rám néz, megnyalja a száját, és fél fordulatot tesz az induláshoz. Ha ilyenkor kérdezem meg, hogy mit akar, akkor persze az elmenési ugatás következik. Itt tehát van egy jel, a szájnyalás, aminek nem önmagában van jelentése, bár kétségtelenül evésről szól, de csak az éppen adott környezeti, szociális feltételek szerint értelmezhető úgy, hogy itt és most enni kérek valami finomat, vagy úgy, hogy négy óra van, itt az etetési idő, kérem a vacsorámat, vagy éppen úgy, hogy menjünk Zsuzsikához, mert lehet, hogy ott is kapok enni. Ez azért már egy kicsi hálózat! Remélem, méltóztatnak ezt belátni.

Hozzá kell még azt is tennem, hogy ez a szájnyalintás nem olyan, mint amikor az ember szájában összefut a nyál. Ez ugye abból is látszik, hogy olyan esetekben is alkalmazza, amikor az evés még a távoli jövő reménye, de látszott ez már abból is, ahogyan a jel kialakult. Legelőször még szorosan összefüggött az evéssel, és én felfigyeltem rá, ennivalóval jutalmaztam – ez még a hagyományos jeltanulás keretein belül van –, azután hozzáfűztem az enni szót, és kiderült, hogy Jeromos nagyon gyorsan megérti, hogy engem ezzel a jellel lehet informálni arról, ha valami közvetlen vagy távolabbi kapcsolatban van az evéssel, mint ezt a fenti példák szépen mutatták. Az embernél nemcsak a beszéd jelenti a nyelvet, noha az számunkra a legfontosabb, de ugyanolyan eredménnyel használjuk az írást is például, vagy más funkcionális rendszerbe foglalt jeleket, mint például a siketnéma jeleket. A siketnéma jelrendszer mindenben megfelel egy beszélt nyelv követelményeinek. Jeromos kicsi korában nagyon gyorsan megtanult apró fából készült

formákkal mint jelekkel kommunikálni – sajnos elkezdte őket rágni, és ezért a nyelvhasználatnak ezt a módját fel kellett függesztenem –, de használja a testbeszédet és a saját hangjait is, mint erre több példát mutattam. Meg vagyok győződve róla, hogy ha képes lennék a hangjait pontosan utánózni, és egyben az ő hangtartományában jeleket alkotni, akkor nagyon gyorsan alkulna ki közöttünk valamiféle jelbeszéd, mert Jeromos jól megfigyelhetően tisztában van a jelek sajátos funkcióival, és maga is kísérletezik, hogy megfelelő jelet használjon, és ha egyszer valami bevált, akkor mindig azt alkalmazza.

Arra is van szép példám, hogy Jeromos nem csak a saját maga érdekeiről képes kommunikálni. Egyszer kora hajnalban arra ébredek, hogy Jeromos az ágyamnál áll, és apró kis vakkantásokkal ébresztget, mögötte pedig megpillantom a nagyon ideges Bukfencet.

– No, mi van, Jerke? Csak nincsen valami sürgős lemennivalód? – kérdeztem.

A lemenni szóra Bukfenc azonnal megfordult, és vágatott az ajtó felé. Természetesen felkászálódtam, nadrágot húztam. Itten most menni kell. Meglepetésemre kiderült, hogy nem Jeromosnak kell lemenni, hanem Bukfenc csapta el valamivel a hasát, és neki volt sürgős, de valószínűleg az ő halkabb, kérő morgására nem ébredtem fel, ezért azután Jerke ébresztett, aki le se jött velünk az utcára. Hasonló eset többször előfordult. Mindkét kutya hajlamos a másik nevében is kérni, jelezni valamit. De ha már a két kutyát együtt említem, azt is el kell mondanom, hogy nagyon rendesen számontartják egymás érdekeit. Egy ízben a nógrádi kertben egy meleg nyári délután úgy gondoltam, hogy Jerke megérdemel egy soron kívüli sétát. Bukfenc öreg már, a melegben úgy se lenne kedve a mezőn szaladgálni. Szóltam hát Jeromosnak, hogy gyere, elmegyünk sétálni! Jeromos erre elrohant a házba, hallottam figyelmeztető vakkantását, és Bukfencel tért vissza, aki *kérdezett*, miről is van szó. Megyünk sétálni, ha akarsz, gyere te is. Hármásban ballagtunk el.

Nemcsak Bukfencnek szól, ha úgy látja szükségét, hanem Évinek, Tamásnak, ismerősöknek. Egy naplóbeli bejegyzés szerint Tamás volt nálunk vacsorára, de vacsora még sehol, és Tamás kint a konyhában beszélgetett Évivel, én pedig a saját szobámban éppen

fejeztem be az aznapi munkámat. Hirtelen eszembe jutott valami, hogy megmutassam Tamásnak, és ezért szóltam Jerkének, hogy hívjad Tamást. Jerke elrohant, és két perc múlva megjelent Tamás, aki azt kérdezte: „Hívtál? Mert Jeromos ugatott és ugrált rám.”

Ugyancsak a szociális megértésről, és legalább annyira az önzetlen segíteni akarásról szól a következő történet: Megint csak nógrádi kertünkben vagyunk, vendégek vannak nálunk, Péter szomszédunk és felesége, Éva asszony meg Tücsi nevű kis bolognese kutyájuk. Tücsit előzőleg Jerke, aki akkoriban úgy féléves lehetett, megharapta, és ezért meg volt sértődve, és nem mozdult el a kapu mellől, mialatt gazdáival jóval messzebb, ahonnan a kapu már nem is látható, beszélgettünk. Jeromos persze lent maradt, és próbált Tücsivel játszani. Jó idő múlva Jeromos megjelent ott, ahol beszélgettünk, Péterhez szaladt, és nagyon jól látható módon hívta. Hozzászaladt, megfordult, egy-két métert előrement, majd megint vissza. No, ez a kutya egy kis dögönyözést akar, mondta Péter, és el is végezte a feladatot, én sem gyanakodtam semmi egyébbe. Már éppen indulóban voltak, és a dögönyözés után elbúcsúztak, mentek a kapuhoz. A kapu tárva-nyitva (néha kipattan a zárja), a nagyon féltett Tücsi pedig sehol. Rövid kétségbeesés után kiderült, hogy a váratlanul kinyílt ajtón keresztül elment, és hazaballagott. Jeromos igazából ezt akarta jelezni Péternek.

Melyik állat csinálna ilyet?

Jeromos-történeteimmel eddig főként a szociális megértést akartam bemutatni és elmagyarázni, a következőkben arról lesz szó, hogy hogyan állunk olyan dolgokkal, mint a nyelvi megértés, a jelek használata, a kérés, a tagadás, valamint a kérdezés, üdvözlés, hívás, amelyeket az ember egyszerűbb nyelvi kommunikációiban maga is sűrűn használ.

Ha..., akkor...

Egy biztos, hogy ha Jeromos nyelvi megértéseit vizsgálom, tehát azt, hogy ő az én beszédemből mit érthet meg, mire reagál az én elvárásomnak megfelelően, azt már előre ki kell jelentenem, hogy se a múlt, se a jövő idő nem megy neki. (Bandi barátunk gyakran emlegeti ezt, mintegy megrovóan, és azért is neheztel Jerkére, mert megpróbálta megtanítani pacsit adni hátsó lábbal, és sehogyan sem sikerült. Sajnos, mindig érik az embert kudarcok az életben.) Jeromos képtelen felfogni egy olyan dolgot, ami csak a jövőben játszódik le, vagy egy olyat, ami már megtörtént, és most már semmi dolgunk vele, csak emlegetjük. Csak az emberi fantázia képes múltat és jövőt elképzelni. Jeromos örök jelenben él. Jó is neki! A „cica” szó felidézi a megkergethető, vágyott kis állat emlékét az elméjében, és azonnal nézi, hogy hol is van az a hajkurászható cica. Az, hogy egy cica itt volt tegnap, vagy itt lesz esetleg holnap, Jeromost nem érdekli. Érdekes viszont, hogy ő is, Bukfenc is képes a „ha..., akkor...” szerkezetű mondatokat nagyon sokszor helyesen értelmezni.

Amikor Jerke sétálni akar menni, és itt is az ideje, jelzi ezt, van erre egy speciális hívó ugatása, mint ezt már említettem. Ha ilyenkor szépen lassan, tagoltan azt mondom neki például: akkor megyek, *ha* Évi is megjön, akkor Jerke megnyugszik, és rendszerint rohan az előszobaajtóhoz, hogy amint Évi jön, rávethesse magát, és akkor már nagyon-nagyon hangosan és követelődzve kérje a sétát. Persze nem mondhatom azt, hogy „akkor, ha felkel a nap”, mert ezt Jeromos természetesen nem érti. Tehát a feltételes mód megértése nagyon függ attól, hogy a bekövetkező esemény mennyire ismerős, és mennyire érthető meg a magyarázatból.

Már volt egy hasonló történet, „add ide azt a füstölt vacakot, és majd visszaadom”, talán még emlékeznek rá. Tulajdonképpen ez is valami olyan akció volt, ami feltételekhez kötődött, és Jerke megértette.

Jeromos ért néhány olyan szót is, amelyek szintén feltételeket szabnak egy-egy áhított akció számára. Megint a kutyanaplóból: Jerke a kertben kéri a délutáni sétát, aminek éppen ideje is már. Mezítláb, egy fecskében még se mehetek, tehát azt mondom: „Várj, előbb felöltözöm.” Jeromos erre szalad a hálósobába, ahol a ruháim vannak, tehát pontosan tudta, hogy a sétát milyen esemény fogja megelőzni.

Valószínűleg ugyanilyen típusú megértést mutat a következő gyakori beszélgetésünk. Zsuzsikáékhoz ugrunk be egy-két percre, kávéra, újságért, sóért, mikor hogy, és nekem valamiért haza kell ugranom (például sóért), hogy azt oda visszavigyem. Amint indulok, Jeromos azonnal csatlakozik, mert ő nélkülem nem marad. Nos, ha ilyenkor azt mondom neki, „maradj, mert jövök vissza”, akkor megvár. Ha csak próbaképpen azt mondom, „maradj”, akkor nem marad, mert imád engem, és velem lenni jó.

Hasonlóan bonyolult dolognak tartom a következő beszélgetéseinket is. Nógrádban nemcsak a kert nagy, de folyton lehetne sétálni is a környező réteken, és ennél izgalmasabb dolog nincsen Jerke számára, az evés után (ja, és még a szukák), szóval gyakran jön és kéri, hogy menjünk. Ezt a megfelelő vakkantásokkal teszi. Sokszor előfordul, hogy locsolok vagy egyéb kerti munkát végzek, és azt válaszolom: „Jerke, nem érek rá, nem megyünk.” Ekkor Jerke könnyögőre fogja. Negyedóráig képes néhány méterre tőlem ülni és nyafogni, kiskutyahangon siránkozni. Néha ezt megunom, és „na, gyerünk egy rövid körre!”, mondom neki. Elmegyünk. Ilyenkor gyorsan rohan előre. Néha, ha nincsenek sokan kint a nyaralótelepen, kinyitom a kertajtót, és egyszerűen kiengedem. Ilyenkor kirohan, megáll az utcán, és hangosan követeli, hogy én is menjek. Ha nem megyek, elvégzi a legsürgősebb dolgát, és mérgesen visszajön. Ha viszont azt mondom neki, hogy „én nem megyek, menj egyedül!”, akkor abbahagyja a kérést, és elvágtat. Úgy 5-10 perc múlva jön vissza, miután az összes helyi kutyát megvizitálta. Mindig hallom, hogy merre jár, mert arra acsarkodnak a többiek. Egészen különös ez a viselkedés, mert a sok eset alapján számomra teljesen egyértelmű, hogy először mindig kérlel, majd a „menj egyedül” szavakra megérti, hogy én nem jövök, és szótlánul megy a dolgára.

Ugyancsak bonyolult dolog a kérdezés szokása. Ugye, aki kérdez, az választ vár, tehát nem jutalomfalatot, engedélyt vagy hasonlót, hanem *információt*. A nyelvi készség pontosan azért fejlődött ki az embernél, hogy a csoport tagjai információt cserélhessenek. Hova megyünk? Mit hoztál? Ki jön velünk? Mit fogunk csinálni? Már az eddigiekben is, meg a *Segítség, kutyás lettem!* című ikerkönyben is sok példáját leírtam annak, hogy a kutyáim, így Jeromos is, kérdeznek. Talán egyet itt is megismétlek. Amikor nálam vendég van, barát, hallgató, tanítvány, akkor bizony sokáig ülünk a szobámban beszélgetve. Ha Jeromos úgy találja, hogy ez a látogatás már régen túllépte az illendőség határait, bejön, hozzám lép, és teljesen egyértelműen kérdez. Vagy azt mondom, hogy nem, ami azt jelenti, hogy ez bizony még sokáig itt fog ülni, vagy azt, hogy mindjárt, és akkor Jeromosnak érdemes leülnie és kivárnia a végét. A dolog akkor kínos egyébként, ha a vendég érdeklődő, és maga is észreveszi, hogy a kutya akar valamit.

– Mit akar a kiskutya?

Nagyot nyelek.

– Ó, semmi, csak azt kérdezi, hogy mikor megyünk már a lifthez.

– Azt akarja, hogy menjek már?

Most mi a fenét válaszoljak, persze hogy azt, én is, csak én nem merem mondani.

– Á, nem, csak nagyon szeret a lifthez menni.

Csak ért a ráutaló magatartásból. Mert valóban ezt kérdezi, imádja a vendéget a liftig kísélni.

Sok gazda ismeri a kérdező viselkedést, de csak azok, akik nagyon odafigyelnek a kutyájukra, és akik szeretnek beszélgetni vele. Ennek az is az oka, hogy aki nagy fegyelemben tartja a kutyáját, az természetesen leszoktatta őt a kérdések feltevéséről, hiszen őt nem az érdekli, hogy a kutya mit szeretne tudni, hanem az, hogy az végezze dolgát. Üljön, feküdjön, szaladjon, és lehetőleg minél kevésbé zavarja a gazdát. Nos, a kutyák nem erőszakosak, ha nem elemi létfeltételeikről van szó. Ha néhányszor kérdeznek, de nem kapnak választ, eldöntik: ez a szeretett lény alkalmatlan a kutyákkal történő kommunikációra, elegendő, ha szót fogadunk neki.

Aki kérdezni képes, azt természetesen őt magát is meg lehet kérdezni, mert ez a dolog kölcsönös, és ha csak egyoldalúan

működne, akkor nagyon gyanús lenne, hogy a gazda, mármint én, téved, félreérti a helyzetet, belemagyarázza a kutya viselkedésébe ezt a magas szintű funkciót. Azonban semmi probléma. Jeromost meg lehet bizonyos dolgokról kérdezni. Például kora délután, amikor a vacsora még igen távoli, Jerke úgy gondolja, hogy valami kis előleget kéne kérnie tőlem, csak egy falatot éppen, hogy ellenőrizze, hogy még jól emlékszik-e az ízére. Odajön hozzám, kérőállásban leül, és ha meg kérdezem, hogy mit akar, megnyalja a száját. Ez a szájnyalás, mint említettem, az evés egyezményes jele nálunk, tehát máris tudom, miről van szó. Persze csak nagyjából, mert mint azonnal kiderül, Jerkének *valamire* fáj a foga rendszerint, és nem akármire. Ez úgy dől el, hogy, mondjuk, én azt gondolom, Jerke kekszet akar (az esetek többségében azt), odamegyek tehát a csemegraktárhoz, és azt kérdezem: „keksz jó lesz?“, és már nyújtom is. Ha Jerke erre gondolt, elfogadja, és már várja is a következőt, mindaddig, amíg el nem hangzik a „nincs több“, amivel már nem lehet vitatkozni, és akkor elmegy. Ha viszont nem kekszre gondolt, akkor csukva marad a szája, és hiába tolom oda a kekszet, nem veszi el. A száj csukva tartása tulajdonképpen pontosan megfelel a tagadás jelének. *Nem* azt akarom. No, akkor valami mást. A következő ajánlat egy bizonyos kutyatápból egy szem. A kutyatápot csak a televíziós kutyák imádják olyan mérhetetlenül, a kulturált kutyák csak akkor eszik meg, ha már napok óta nem ettek semmit, de van egy-két olyan gyártmány, amit ugyan vacsorára szintén nem enne meg Jeromos, de ilyen kis délutáni kuglófozásnak megteszi. Ha erre gondolt, akkor elveszi, és lásd, mint előbb. Vannak persze finom, drága csemegék, amelyeket hosszasan őrzünk, és csak különleges alkalmakkor adunk elő. De előfordul, hogy Jeromos úgy gondolja, ma éppen különleges alkalom van, és *azt* a drága micsodát szeretné. A kutya is ember, ő is szeret néha kirúgni a hámból. Szóval, ha a kutyatápot is zárt száj fogadja, akkor nyilvánvalóan a legvégső finomságról lehet csak szó. Ne gondolják, hogy Jeromos visszaél ezzel a választási lehetőséggel. Ő valószínűleg a kekszet, a tápot és a drága csemegét is majdnem egyformán szereti, de egyik nap erre, másik nap arra fáj a foga. Meg lehet kérdezni, melyikre.

Ugyancsak gyakran használatos kérdés a „merre?”. Ha sétálunk, és elágazáshoz érünk, Jeromos, jó kutya lévén, általában megvár, ha csak valami nagyon csábító dolog nem tűnik fel (másik kutya, kisgyerek, szerencsétlen nyúl), amit feltétlenül és azonnal szemre kell vételezni, és a szemrevételezés után megfelelően eljárni. Azaz, az idegen kutyát nemtől és életkortól függően lekezelni – szukával, kiskutyával örömködni, játszani, kannal tisztázni az erőviszonyokat. A kisgyerek mellett szépen lassan elmenni, és ha a mamája már meggyőződött róla, hogy ez egy teljesen ártalmatlan, kedves kutya, akkor a gyereket gyorsan képen nyalni, lehetőleg mindkét oldalról (ez ugye az emberszeretet őszinte kinyilvánítása, no meg a visító, hadonászó anyuka viselkedésének humánétológiai vizsgálata is, Jerke nagy mester ebben, és nagyon vonzódik a kisgyerekekhez). Szóval, ha ilyen érdekességek éppen nem ígérkeznek, akkor Jeromos bevár engem és kérdően néz, azt kérdezi: „merre?”, és ha én a kezemmel vagy a fejemmel irányjelzést adok, akkor arra indul.

Előfordul azonban, hogy a kérdésre kérdés a válasz, és visszakérdezek, hogy „merre?”. Ez a kérdés Jeromosnál nem jár hosszas tépelődéssel, mint például Bukfencnél, aki mindig a lehető legjobb döntést akarja hozni, mindkét irányban beleszagol a levegőbe, megfontol, dönt, visszavonja, meggondolja, újra elhatározásra jut, szóval, Bukfenc tépelődő alkat.

Nem így Jerke, ő azonnal tudja, hogy melyik irány a jó, és elindul arra.

Semmi különös nincs abban, hogy Jeromos sok mindent kér, éppen úgy, mint más családi kutyák. Ezen nincs is mit magyarázni, csak felsorolom a hirtelenjében eszembe jutó kéréseket.

Rövid összefoglaló arról, hogy miket kér Jerke:

Dugjam el a labdát – hogy megkereshesse.

Simogassam a sünivel. – Ez a süni leginkább egy műanyag kefére hasonlít, csak puhább, és Jeromos nagyon szereti, ha ezzel „vakargatom”. Oda hozza, és a térdemre helyezi, majd fordul is meg, hogy hátulról kezdjem.

Simogassam az ágyon. – Erre egy speciális sípolással szólít fel, írtam erről már a másik könyvben.

Vigyem ki a lifthez a vendéggel együtt. – Elmenni ilyenkor nem akar, csak kikísérni.

Keljek fel az ágyból – reggel, délután, ha alszom, vagy ha olvasok.

Menjünk le sétálni. – Ezt többféleképpen is kéri, ugatással vagy testbeszéddel, vagy mindkettővel egyszerre.

Adjak enni – bármikor bármit, fagyit, céklát, répát, almát is.

Kekszet – morgással (erről még lesz szó).

Gyere velem. – Ez egy speciális, rövid, tagolt ugatás. Ez nem séta, hanem valami konkrét hely, például süni a kertben. Egyik nap éppen Zsuzsikáéknál vendégeskedett, láttam, hogy még egy rövid autóútra is elvitték, egy darabig csend volt, majd hallom Jerke jellegzetes „gyere velem” ugatását. Mi a fene lehet ezzel a kutyával? Átmegyek, nevetve fogadnak, Jerke elkezdte ezt az ugatást, és folyamatosan nézett a házunk irányába, hogy jövök-e. Minden különös ok nélkül. Hiányoztam már neki.

Ágyazz meg nekem. – Ezt Nógrádban kérte, amíg ott a házban hidegpadló volt, és az alváshoz le kellett teríteni egy pokrócot. Jött álmosan és nyafogott.

Menjünk Zsuzsihoz. – Ezt többnyire nyári hétvégeken napjában többször is kéri, de ha evőeszközök távoli csörgését lehet hallani, akkor mindig.

Menjünk már haza. – Ha vendégségben vagyunk, úgy az ismeretségtől, barátságtól, kutyaszeretettől függő hosszabb-rövidebb időtartam után elkerülhetetlenül.

Menjünk autózni. – Jeromos nagyon szeret autózni. Egyszer Évi levitte a faluba, és amikor visszajöttek, Jerke nem volt hajlandó kiszállni, mert még akart kicsit furikázni. Mi vendégeket vártunk, és már régen el voltunk maradva a szükséges tennivalókkal. Évi lerendelt engem Jeromossal egyezkedni.

– Jeromos, gyere ki, nem megyünk autózni, mindjárt jönnek a vendégek.

Jeromos a hátsó ülésről apró vakkantásokat hallat, és fejével többször a kormány felé int.

– Jerke, könyörgök, ne izélj, most nem lehet.

Jeromos a mellső lábával próbálja elérni a kormányt és sürgetőleg néz rám.

– Jerke, ott hátul a kertben egy cica van!

Száguldás a kertbe. Probléma megoldva. (Nem való kutyának és gyereknek hazudni. Pfuj, mikre ráveszik az embert.)

A kéréseknél talán fontosabb dolog, hogy Jeromos nagyon sok szót megért, és az adott helyzetben értelmezni tud. Egyszer egy tanszéki munkához össze kellett számolnom, hogy Jeromos hány szót ért meg, azaz hány szó hallatán viselkedik úgy, hogy én azt hiszem, hogy megértette. A számlálás úgy nyolcvan körül fejeződött be. Vagyis jóval alatta vagyunk annak a bizonyos kétszázötvennek, amit Pléh Csaba emlegetett. Persze lehet, hogy ha kifejezetten tanítanánk szavakat, akkor jóval több lenne. Egy rokkantsegítő kutyának is körülbelül hetven-nyolcvan utasítást kell megértenie, de biztos, hogy ez nem a felső határ. Érdeemes lenne egyszer megvizsgálni, hány szóra lehet egy kutyát rendszeren megtanítani!

Az is lehet, hogy ha egy fajt kifejezetten a beszédértésre is szelektálnak, mint ez a kutya háziasítása során történt, akkor lehet, hogy a jelentést hordozó háló sokkal kevesebb szóból is kialakulhat. Nagyon sok pénzben fogadnék arra, hogy Jeromosnak van ilyen hálója. Például azért is, mert rendelkezik két nagyon fontos emberi tulajdonsággal, ami valószínűleg elengedhetetlen az értelmezési háló kialakításához.

Az egyik az utánczás képessége. Erről már részletesen írtam *A kutyák szőrös gyerekek* című könyvben meg ebben is, de még annyit hozzáteszek, hogy az utánczás a hangjeleknél is megfigyelhető. Amikor Jeromos kicsi volt, hallotta, amint Bukfenc mély, morgó hangon kér kekszet, és azonnal megpróbálta ő is utáncolni, de csak afféle kölyöksipítás jött ki belőle. Persze adtuk a kekszet erre is (a fizikai képességeikben hátrányos helyzetűeket, ugye, nem szabad megkülönböztetni, jobb demokráciákban). Azóta sok év telt el, és noha nem ragaszkodtunk a pontos „kiejtéshez”, Jeromos ma már ugyanolyan mély, morgó hangon kéri a kekszet, mint Bukfenc.

A másik fontos tulajdonság a mímelés képessége, erről is sokat írtam mind az előbbi könyvben, mint pedig *Az emberi természet* című könyvemben. A mímelés testbeszéd, és a szinte tökéletes szociális megértésen alapszik. Nagyon ritkán, de a kutyák is alkalmaznak mímelést, ha valami fontosat akarnak. Jeromos esetében ez rendszerint a füles labdával kapcsolatos, amit én dobálni szeretek, ő meg ráncigálni. Néhány eldobás után, amikor hozza vissza, megáll előttem, és heves fejcsóválással – szájában a

füles labdával – mutatja, hogy most már azt szeretné, ha ráncigálnánk. Ez tipikus mímelés.

Nehezen bizonyítható, de azt hiszem, hogy ezek a képességek egyben azt is jelentik, hogy Jeromos is tud saját magáról, „énje” van, ha erről az énről nem is úgy gondolkodik, ahogyan az ember esetében a sokszavú nyelvvel gondolkodni lehet. Némelyik itt elmesélt történet, például a Béres-cseppes keksz elutasítása, nagyon meggyőzően szól az „én” kialakulása mellett. Az is nagyon valószínűvé teszi, hogy ha belegondolunk, az „én” kialakulása az embernél is a valakivé válás legfontosabb szempontja, ha valaki el tudja magát a világtól választani, akkor sokkal hatékonyabban védekezhet vagy szerezhethet különböző előnyöket magának. Nem feltétlenül szükséges ehhez a nyelv kialakulása, ahogyan a problémamegoldás képességéhez sem szükségeltetik a probléma szavakkal való leírásának képessége. Nagyon valószínű, hogy Jeromosnak a képekből, a megtanult szavakból álló elmehálója egyik legfontosabb jelentése éppen az: „Én vagyok.”

Jerke legalábbis úgy viselkedik.

Végső vakkantás!

Meg kell őszintén vallanom, hogy én Jeromost (persze Bukfencet is meg a többieket is) emberszámba veszem. Jeromos hallatlanul fejlett szociális megértése, gazdag érzelmi kapcsolatai, utánzókézsége és a más állatfajnál ismeretlen, csak az emberéhez hasonló kommunikációs képessége bennem azt a jól megfontolt elképzelést alakította ki, hogy nem egy állattal, hanem *valakivel*, Jeromossal állok szemben.

Felismertem, megneveztem. És ő is hív engem.

Ez a *valaki* nem közömbös számomra, mert eddigi közös történetünk annyi apró, de érzelmekben és sokszor rációban is gazdag eseményből áll, amihez hasonlót csak a 2-3 éves gyermekeimmel való tapasztalatom nyújtott. Természetesen nincsen az embernél csodálatosabb, és értékben nem akarom én a kutyákat semmiképpen a gyerekek mellé helyezni. Fajilag elfogultak vagyunk, meg a beszélgetés és a fantázia nagy adománya, ami a megértésen túl egy egészen új világot ad az embernek, persze náluk hiányzik. De a világ nem vagy-vagyokból áll. A kutya még nem ember, de már nem is egyszerűen egy állat. A kutyát az ember kiragadta az állatvilágból, itt-ott igazított rajta, és most megdöbbenve észlelnie kell, hogy egyben s másban rá hasonlít.

Ez persze nem új felfedezés: „A kutya az ember legjobb barátja!”

© Csányi Vilmos, 2013
Open Books, 2021
Felelős kiadó Halmos Ádám
Olvasószerkesztő Takács Andrea
Borítóterv Rubik Ági | submachine
Műszaki szerkesztő Kovács Balázs Sándor

ISBN 978 963 572 047 7

Minden jog fenntartva.

Table of Contents

[Címdal](#)

[Bevezető mentegetőzés](#)

[Jeromos megérkezik](#)

[Bukfenc mint tolmács](#)

[A szeretet kölcsönös](#)

[Hogyan lesz valamiből valaki](#)

[A szociális megértés - egy másik hálózati tulajdonság](#)

[A szociális megértés alapja - a szabályok és a rítusok követése](#)

[Jeromos felismeri a szabályokat](#)

[A pislákoló kutyaelme problémája](#)

[A nyelv küszöbén, vagy fél lábbal már bent?](#)

[Ha..., akkor...](#)

[Végső vakkantás!](#)

[Copyright](#)